

*Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра загальноправових дисциплін*

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Порівняльно-правовий аналіз законодавства України з питань безпеки підприємницької діяльності

*Студента 2 курсу 7м групи
спеціальності 081*

*«Право»,
спеціалізації «Правове
забезпечення безпеки
підприємницької діяльності»*

*Семиног Андрій
Анатолійович*

*Науковий керівник
к.ю.н., професор*

Крегул Юрій Іванович

*Гарант освітньої
програми
к.ю.н., професор*

Крегул Юрій Іванович

Київ 2018

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1 Поняття безпеки підприємницької діяльності.....	7
1.2. Методологічні підходи до правового забезпечення безпеки суб'єктів підприємницької діяльності в Україні	19
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	38
2.1. Правова характеристика злочинів у сфері підприємницької діяльності...	38
2.2 Особливості кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності.....	60
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА	68
3.1. Міжнародний досвід правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності.....	68
3.2. Стан кримінально-правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні.....	78
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Актуальність теми. Економічна безпека суб'єктів господарювання, як одного з об'єктів національної безпеки, знаходиться у правовому полі, яке встановлюють і регулюють відповідні нормативно-правові акти. Більш того, існує двосторонній зв'язок між економічною безпекою держави та економічною безпекою суб'єктів господарювання, який через канали загальноприйнятого правового регулювання та контролю має забезпечити оцінку реального стану економічної безпеки, визначати міру відповідності нормативно-правових актів реаліям розвитку суб'єктів господарювання, якісно та своєчасно корегувати правове поле при появі нових викликів і загроз у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінально-правового забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, суб'єктів господарювання досліджували іноземні та вітчизняні вчені, серед яких можна виділити таких як О. В. Процюк, М. М. Кочевой, В.В. Сергієнко, А. С. Пешкова, Ф. В. Шиманський. Сучасні підходи до вирішування проблеми законодавчо-нормативної бази забезпечення кримінально-правової безпеки суб'єктів господарювання визначаються досить обмежено, як створення внутрішньої корпоративної нормативної бази з питань організації режиму і охорони, утворення власної служби безпеки, надійного захисту інформаційних ресурсів, захисту від протиправних дій конкурентів, тощо. На наш погляд, тільки системний підхід, під яким розуміється формування нормативно-правової бази всього комплексу проблем економічної безпеки на всіх ієрархічних рівнях і сферах прийняття рішень, здатний забезпечити ефективну систему економічної безпеки суб'єктів господарювання. Це передбачає повне охоплення об'єктів захисту комплексом управлінських, режимних, організаційних, технічних та превентивних заходів на засадах ефективного законодавства. Тому у дослідженні визначається відповідність законодавчої та

нормативно-правової бази реаліям функціонування і розвитку суб'єктів господарювання.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування особливостей правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності.

У процесі виконання роботи необхідно вирішити такі завдання:

- визначити поняття безпеки підприємницької діяльності;
- дослідити методологічні підходи до правового забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні;
- навести правову характеристику злочинів у сфері підприємницької діяльності;
- розглянути особливості кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності;
- охарактеризувати особливості міжнародного досвіду правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності;
- дослідити стан кримінально правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають, змінюються і припиняються в процесі формування інституту безпеки підприємницької діяльності.

Предметом дослідження правове регулювання безпеки підприємницької діяльності в Україні.

Методи дослідження. Дослідження виконувалося з використанням ряду загальнонаукових та специфічних методів. Загальнонаукові методи (порівняння, синтез, індукції та дедукція) були використані при теоретичному аналізі основних законодавчих положень з формування безпеки підприємницької діяльності. Зокрема у першому розділі використано методи синтезу, порівняння та індукції щодо наукових понять, які визначають правове поле регулювання безпеки підприємництва. Спеціальні методи наукового дослідження (історико-логічний та системний) були використані у другому розділі при дослідженні взаємозв'язків між окремими положеннями

нормативних актів, між підходами та погляду різних науковців на те чи інше питання у сфері правового регулювання безпеки підприємницької діяльності. Зокрема, наведено правову характеристику злочинів у сфері підприємницької діяльності з використанням системного підходу. Використання історико-логічного методу дозволило виявити особливості формування правових засад настання кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності.

Рівень наукової новизни дослідження полягає в уточненні правового змісту безпеки підприємницької діяльності, систематизації напрямків правового регулювання безпеки підприємницької діяльності в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у обґрунтуванні та систематизації наукового досвіду у проблематиці розвитку системи правового регулювання безпеки підприємницької діяльності. За результатами дослідження опубліковану наукову статтю на тему «Кримінально-правове забезпечення безпеки підприємницької діяльності».

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота структурно складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій та списку використаних джерел з 93 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 111 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Поняття безпеки підприємницької діяльності

Ефективна нормативно-правова база системи безпеки підприємництва створює сукупність дійових чинників, умов, дій для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та сталого стратегічного розвитку, сприяє високому рівню безпеки підприємництва підприємництва, економічному зростанню країни, підвищенню соціального становища населення.

Науковці розглядають особливості формування та розвитку нормативно-правової бази щодо регулювання системи безпеки здійснення підприємницької діяльності в Україні [87, 13, 8, 82].

На відміну від більшості підходів, автори розглядають нормативно-правове забезпечення безпеки підприємництва як системний процес, спрямований на формування організаційних і нормативно-правових засад побудови, функціонування і розвитку системи державного регулювання і контролю безпеки підприємництва. У цьому процесі поєднуються такі взаємопов'язані і взаємозалежні компоненти, як, по-перше, визначення концепції та політики нормативно-правового забезпечення національної безпеки підприємництва, подруге, створення оптимальної структури правостворюючих органів державної і місцевої влади і організація їх діяльності, по-третє, створення нормативно-правової бази забезпечення системи безпеки підприємництва, по-четверте, нормативно-методичне забезпечення механізмів діагностики основних критеріїв безпеки підприємництва з метою завчасної ідентифікації джерел виникнення і видів загроз, по-п'яте, розробка конкретних шляхів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам для реалізації державної політики у сфері безпеки підприємництва на різних ієрархічних рівнях, по-

шосте, корегування нормативно-правової бази у випадку необхідності, посьоме, нормативно- методологічне забезпечення діагностики ефективності реалізації державної політики у сфері безпеки підприємництва на різних рівнях [13, с. 312].

До теперішнього часу не існує єдиного нормативного документу у сфері безпеки, у тому числі економічної, хоча міжнародними організаціями прийнято понад 100 різних документів. Такі авторитетні міжнародні організації, як ВООЗ, МВФ, СОТ, Інтерпол, тощо мають багато рекомендацій та заборон, але проблему безпеки в глобальному масштабі вони не вирішують. Поки діючи міжнародні акти по своїм видам та призначенням нерідко протилежні та суперечливі. Тому сфера міжнародної безпеки законодавче з сучасних позицій не врегульовано [8, с. 51].

Вивченням безпеки здійснення підприємницької діяльності як складової системи соціально-правових відносин займалися Судакова О. І. [82, с. 52], Гнилицька Л. [13, с. 43], Іванюта Т. М. [25, с. 44]. Сутність безпеки здійснення підприємницької діяльності науковцями зводилася до того, що розглядався стан діяльності підприємства за якого використовувалися методи з метою ліквідація та уникнення загроз зовнішнього середовища, відбувалося досягнення основних цілей діяльності та налагодження процесу функціонування.

Гнилицька Л. поняття безпеки здійснення підприємницької діяльності пропонує розглядали, як можливість стійкого економічного розвитку, процвітання, налагодження процесу виробництва за умови зменшення та запобігання негативного впливу загроз ринкового середовища, взаємодії та соціального захисту працівників, підвищення рівня їх професіоналізму та зростання заробітної плати [13, с. 43].

У своїй статті Іванюта Т. М. як і інші автори дотримувався думки, що безпека господарської діяльності підприємства повинна забезпечити захист та усунути вплив негативних факторів ринкового середовища за умови ефективного використання наявних ресурсів, досягнення цілей розвитку,

налагодженої роботи працівників та організації процесу виробництва. Крім того автор класифікував небезпеки та загрози для безпеки економічного розвитку та приділив особливу увагу саме зовнішнім та внутрішнім загрозам [25, с. 44].

На думку Судакова О. І. ефективність розвитку, стійкість фінансового становища, платоспроможність, раціональність використання ресурсів, захист та протидія впливу факторів ринкового середовища забезпечуються за умови безпеки розвитку підприємств [82, с. 52].

Група інших вчених Гапак Н. М. та Дочинець І. В. стверджували, що безпека у сфері підприємницької діяльності впливає на соціальний розвиток персоналу, покращення устаткування, науково-технічний прогрес, фінансову стабільність, мотивацію персоналу, атмосферу в колективі шляхом раціонального використання ресурсів, налагодження виробничого процесу [9, с. 69].

Безпека здійснення підприємницької діяльності передбачає створення сприятливих умов для функціонування підприємства, досягнення поставлених завдань та цілей, протидіяти загрозам внутрішнім та зовнішнім такої думки дотримується Ліпкан В. А. [51, с. 39], але інший вчений Любченко Д. І. під економічною безпекою розуміє спосіб захисту від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища виробничої, фінансової, інноваційної, організаційної та кадрової сфер діяльності та стверджує, що економічні ризики зумовлені неефективною діяльністю органів державної влади [52, с. 57].

В підході Матвійчук Л. О. досить детально розкрито сутність безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства [54, с. 53]. Його трактування побудоване на тому, що важливу роль для безпеки здійснення підприємницької діяльності відіграють власники та персонал підприємства, оскільки саме адміністрація розробляє економічні, технічні, правові, організаційні, кадрові заходи з метою захисту від впливу нестабільного зовнішнього середовища.

Підприємство у процесі свого розвитку постійно діє та приймає важливі рішення для досягнення поставленої мети за умов постійного впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, за умов невизначеності та постійного ризику, за умов жорстокої конкурентної боротьби та запобігає настанню небажаних ситуацій і проблем. Такої думки щодо значення безпеки здійснення підприємницької діяльності для функціонування підприємств дотримувався Ковальчук Т. Т. та стверджував, що підприємство повинно вести конкурентну боротьбу, постійно виживати за наявності загроз та запобігати банкрутству [32, с. 19-20].

Гапак Н. М. у своїй статті детально проаналізував існуючі трактування поняття економічна безпека підприємств, та сформував власне визначення [10, с. 63]. Він додержувався подібної точки зору щодо трактування даного визначення, оскільки економічна безпека гарантує процвітання, розвиток, покращення умов праці та налагодження взаємовідносин персоналу, захист підприємств від впливу економічних ризиків та потребує контролю адміністрації підприємства.

Таким чином існують різні трактування сутності безпеки здійснення підприємницької діяльності, але слід також розглянути окремі підходи до визначення категорії економічна безпека.

Цікавої точки зору дотримується Кочевой М. М., який був представником ресурсно-функціонального підходу, на його думку економічна безпека повинна гарантувати покращення раціональності використання фінансових ресурсів, сприяти модернізації обладнання, покращення умов праці за умов постійного впливу внутрішнього та зовнішнього середовища [37, с. 82]. Подібної точки зору дотримуються Герасимчук З. В. та Вавдіюк Н. С. [11, с. 141] та наголошували на тому, що ефективне використання ресурсів, використання можливостей розвитку створює умови для досягнення поставленої мети та безпеки здійснення підприємницької діяльності.

Інший автор Кириченко О. А. [29, с. 33] дотримувався конкурентного підходу та стверджував, що економічна безпека пов'язана з наявністю

конкурентних переваг, а це зумовлено рівнем фінансового, соціального, технологічного розвитку, кадровим потенціалом, структурою виробництва. Адже саме конкурентні переваги створюють можливості для процвітання, покращення іміджу на міжнародному ринку.

Представники гармонізаційного підходу стверджували, що безпека підприємницької є способом налагодження відносин та взаємодії між зовнішнім оточенням та самим підприємством, тобто досягнення стану рівноваги та до вчених даного підходу належать Череп А. В. та Лясковець О. В. [87, с. 32].

Такі вчені, як Гапак Н. М. та Дочинець І. В. [9, с. 70] дотримувалися підходу захисту підприємства від впливу загроз та пояснювали, що економічна безпека має сприяти захисту підприємства від впливу існуючих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, давати можливості для уникнення негативних наслідків та можливих загроз у процесі діяльності. Одночасно важливу роль відіграє не лише усунення загроз, але й адаптація до встановлених умов діяльності, що позитивно впливає на подальший розвиток.

Підходу стійкості підприємництва дотримувалися такі вчені, як Герасимчук З. В. та Вавдіюк Н. С. [11, с. 140], які стверджували, що економічна безпека впливає на забезпечення та збереження стабільності, успішності економічного розвитку, процвітання та імідж підприємства. За даних умов важливого значення відіграє саме рівень захисту фінансової діяльності від негативного впливу наслідків нестабільної політичної та економічної обстановки.

Держава та її органи нами розглядаються в якості суб'єктів системи безпеки здійснення підприємницької діяльності та підприємство в цілому як об'єкт такої системи. Це дає нам підстави стверджувати, що підприємство та держава не просто залежать один від одного, а й мають одне на одне значний вплив. Держава має потребу в підприємстві, оскільки ринкова система забезпечує її (без особливих додаткових витрат) матеріальними ресурсами, послугами і товарами, фінансовою підтримкою державних програм і т.п [32, с. 19-20].

У свою чергу підприємництво має потребу в державі, оскільки йому необхідне законодавство, що регламентує правила економічної діяльності, її безпеки, захисту і стабільності, а також функціонування монетарної системи, стабільної економічної і соціальної інфраструктури. Підприємництво покладається на конституційний захист і державну підтримку підприємництва як основного інституту суспільства, що забезпечує одержання прибутку, зайнятість населення і підвищення його життєвого рівня [13, с. 312].

Важливо розуміти, що держава через інструменти регуляторної політики не повинна напряму впливати на стан безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, адже ринок, функціонуючи за своїми законами, повинен самостійно відсіювати найбільш слабкі з точки зору конкурентних переваг підприємства. У такий спосіб досягатиметься не лише економічний баланс, а і створюватимуться конкурентні переваги економічної системи держави в цілому [13, с. 313].

Судакова О. І. [82, с. 52], Гнилицька Л. [13, с. 43] та Іванюта Т. М. [25, с. 44] відзначають, що правове регулювання економіки здійснюється за допомогою арсеналу відповідних методів, які традиційно групують за двома формами: методи прямого та непрямого впливу. До першої групи включають: державні замовлення, індикативне регулювання цін, обмеження, штрафи, дозволи, ліцензії, квоти, бюджетні дотації, цільове державне фінансування як окремих сфер діяльності, так і безпосередньо суб'єктів господарської діяльності. Методи опосередкованого впливу не регламентують поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, а здійснюють відповідне регулювання через створення певного середовища для їх функціонування, яке мотивує їх поведінку (йдеться, як правило, про правові, адміністративні та економічні методи регулювання через систему оподаткування, включаючи амортизаційну політику, методи стимулювання конкуренції та ін.).

Держава відповідно до ст.42 Конституції України повинна забезпечувати захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускати зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та

недобросовісної конкуренції, гарантуючи кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [33, ст. 42].

Таким чином, гарантуючи захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, Основний Закон не наділяє їх правом на самозахист. Відсутність чітко визначеного права підприємців на гарантування власної безпеки змушує їх іти на певні кроки щодо свого захисту, що в свою чергу може призвести до порушень норм Кримінального кодексу України [42], Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [74] та ін.

У контексті розгляду системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства як сукупності функціональних складових, законодавство держави мало б урегулювати функціонування, розвиток і безпеку кожної з них (фінансову, інформаційну, політико-правову, техніко-технологічну, екологічну, силову та інтелектуальну і кадрову). Розрізняючи в системі безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства її суб'єкти, об'єкти та механізми забезпечення, нормативно-правове поле повинне врегульовувати весь комплекс питань щодо їх ефективного функціонування. З огляду на основні ризики та загрози системі безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства нормативно-правові акти повинні щонайменше мінімізувати їх. Таким чином, можна виокремити принаймні три виміри оптимізації нормативно-правового регулювання системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства [11, с. 141].

Більше того, нормативно-правові акти, у першу чергу більш високого рівня (закони), повинні закладати й підґрунтя для врегулювання потреб підприємництва із вирішення завдань безпеки здійснення підприємницької діяльності, що можуть виникнути у майбутньому відповідно до змін в економічному та безпековому середовищі. На жаль, проведений аналіз нормативно-правових актів України свідчить про відсутність у нормативно-правовому забезпеченні з відповідних питань подібних «майбутніх підвалин». Як свідчить практика, такі акти ледве встигають узаконити вже існуючі процеси та/чи розв'язати певні проблемні питання. Об'єктивно це можна

пояснити тим, що ринкове середовище, обстановка, в якій функціонує підприємство та його система безпеки здійснення підприємницької діяльності, змінюються швидше, ніж на них може реагувати держава (законодавчі акти). До того ж законодавча робота ведеться із запізненням і не завжди якісно [13, с. 312].

Шиманський Ф. В. відзначає, що на сьогодні законодавчо фактично не врегульовано функціонування недержавних структур безпеки як одного із зовнішніх суб'єктів системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства та служби безпеки підприємства як основного внутрішнього суб'єкта такої системи, її ядра. Також нормативні акти не цілком чітко визначають основні вимоги до формування безпеки підприємництва. Особливо це стосується захисту основних об'єктів правової системи забезпечення економічної безпеки, зокрема, інформації (що становить комерційну таємницю), власності у контексті захисту самого права власності та захисту інтелектуальної власності зокрема [88, с. 37].

Кісілюк Е.М. та Процюк О.В наголошують на тому, що безпека підприємництва починається на державному рівні, за умов, коли держава створює сприятливі умови для функціонування системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства. Якщо створювані умови не сприятливі (у даному випадку ми говоримо про нормативно-правове поле), то безпека підприємництва у небезпеці: законодавство посилює дію різного роду негативних факторів, провокує реалізацію загроз та ризиків (окреслених нами у першому розділі цієї роботи) економічній безпеці підприємства. Останнє твердження безпосередньо пов'язане з появою та бурхливим розвитком рейдерства в Україні. Взаємозв'язок цих факторів можна висловити простою залежністю: «законодавство на службі рейдерів» або формулою: «прогалини законодавства + корупція = розвиток рейдерства». Корупція залишає вагомий негативний відбиток на забезпеченні безпеки підприємництва. До прикладу, у відсталіх країнах Африки корупція є практично безкарною та некерованою, вона залишається й незважаючи на велику кількість заяв, планів та установ,

покликаних боротися з нею. Правове визначення змісту безпеки підприємства, на нашу думку, також повинне враховувати й проблему корупції, яка тісно переплітаються з проблемою рейдерства та є однією з найголовніших, постійних загроз економічній безпеці підприємства. Визначаючи сутнісні ознаки безпеки здійснення підприємницької діяльності, необхідно враховувати нормативно-правових актів щодо запобігання проявам корупції повинно максимально усувати такі фактори корупції як інституційні, економічні, соціальні та правові [31, с. 170-171].

Особливість забезпечення правових засад безпеки підприємницької діяльності в сучасних умовах стосується такого поширеного явища в Україні як лобізм. В Україні воно існує на усіх рівнях влади та тісно перетинається з проблемою корупції та рейдерства, оскільки лобіювання передбачає існування конфлікту інтересів між різними суспільними групами, створює значні можливості для зловживань. Для врегулювання конфлікту інтересів, зокрема осіб, які перебувають на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування, було розроблено проект відповідного закону [37, с. 82], що визначав поняття, засади запобігання та способи врегулювання конфлікту інтересів, що виникає в діяльності посадовців при виконанні ними своїх службових обов'язків, а також засади відповідальності за порушення правил запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Прийняття згаданого закону мало б покращити захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у відносинах з органами влади, підвищити авторитет України на міжнародній арені [37, с. 83]. Однак проект залишається проектом.

Практика доводить, що безпека підприємства починається на етапі його створення – з установчих документів, що є локальними нормативними актами, тобто такими, які набувають юридичної сили внаслідок затвердження їх одним або кількома засновниками підприємства. Якщо у підприємства більше одного власника, необхідно чітко врегулювати відносини між ними, детально прописати положення установчих документів щодо прийняття рішень від імені підприємства. Обов'язково слід врегулювати питання: хто саме має право

приймати рішення від імені підприємства і в яких межах, хто уповноважений здійснювати приймання робіт, отримувати товари від імені підприємства. Варто здійснювати облік виданих довіреностей від імені підприємства на вчинення тих чи інших юридично значимих дій [29, с. 33].

Очевидно, що це питання правової безпеки (чи правової складової системи безпеки здійснення підприємницької діяльності) підприємства, для забезпечення якої підприємству доцільно мати власного юриста чи юридичну службу або воно може залучати спеціаліста з правових питань на договірній основі. Від обраного варіанта залежатиме рівень правової безпеки підприємства. У будь-якому разі необхідно чітко визначити межі, обов'язки та відповідальність юриста у відповідному положенні про юридичну службу або договорі про надання такого роду послуг.

Сьогодні все більше підприємців розуміють, що краще запобігти проблемі і вчасно звернутися за порадою до кваліфікованого правника, ніж потім витратити значно більше зусиль і коштів для вирішення проблеми [29, с. 34]. Як показує практика, чимало ризиків для бізнесу приносить поспіхом і без належного аналізу укладений договір. Тому важливим елементом цього напрямку безпеки є ґрунтовний правовий аналіз договорів перед їх укладенням [13, с. 313].

У контексті розв'язання проблеми захисту комерційної таємниці саме локальні акти покликані врегулювати це питання. У Статуті підприємства обов'язково фіксується положення про те, що підприємство має право на комерційну таємницю та організацію її захисту. У Статуті також встановлюється, хто визначає порядок захисту комерційної таємниці. Доцільним буде також затвердження Переліку відомостей, які містять комерційну таємницю підприємства та/або Положення про конфіденційну інформацію [5, с. 101].

В той же час, відсутність досконалої правової бази для забезпечення безпеки підприємницької діяльності та неналежна підтримка дій підприємців щодо їх захисту з боку держави значним чином позначились на сучасному стані

безпеки підприємництва. Насамперед можна говорити про незбалансованість видів безпеки бізнесу, неадекватну її реакцію на загрози підприємницькій діяльності, здебільшого пасивний характер безпеки. Важливою особливістю забезпечення безпеки вітчизняного підприємництва є те, що безпека не завжди концентрує свої зусилля навколо економічних інтересів суб'єктів господарювання, при організації заходів захисту та протидії загрозам фінансово-господарській, комерційній та виробничій діяльності не надаються необхідні пріоритети [5, с. 102].

Зважаючи на це, можна пояснити закономірність зміни підходу до поняття «безпека» в сучасних умовах, адже його зміст з площини, підпорядкованої раніше здебільшого державним інтересам, переходить у сферу реальної економіки, торкаючись рівня суб'єктів підприємництва різних форм власності та виробничо-господарської спеціалізації. Власне тому становлення і розвиток вітчизняного підприємництва відбувається в умовах пошуку нових форм менеджменту та маркетингу, спричинених гострою потребою забезпечення безпеки бізнесу внаслідок загострення конкурентної боротьби за сировину, ринок збуту товарів, споживача. Останнім часом набуває ваги недержавний сектор надання послуг у сфері безпеки підприємницької діяльності. Як вважають, Крегул Ю. та Банк Р., велике значення для нормативно-правового регулювання діяльності недержавного сектора безпеки має система правових актів, яка регулюється нормами приватного та публічного права. Основою їх функціонування в Україні є норми цивільного, трудового, господарського, адміністративного та інших галузей права. Щодо закріплення повноважень служб безпеки підприємств на законодавчому рівні в Україні існує проблема, оскільки виникла ситуація, за якою діяльність цих структур не повністю легальна та суперечить їх правовому статусу [39, с. 160]. Необхідність створення недержавної системи безпеки підприємництва як складової національної безпеки України диктується світовими тенденціями організації безпеки підприємницької діяльності та ілюструється серйозним практичним досвідом країн з найбільш успішною ринковою економікою.

На думку Крегула Ю. та Банк Р., до основних напрямів діяльності служб безпеки на підприємстві відносяться: моніторинг внутрішніх та зовнішніх процесів на підприємстві, їх контроль з метою недопущення небезпечного розвитку подій; виявлення реальних та потенційних загроз у внутрішньому та зовнішньому середовищі; визначення власних зон вразливості та перебування засобів їх елімінації, маскування або захисту; вивчення конкурентів – їх поточного стану та перспектив розвитку, планів, можливостей, кадрів, ресурсів, технологічних та економічних новинок, внутрішніх і зовнішніх факторів, їх сильних та слабких сторін; вивчення контрагентів; організацію та супровід кадрової роботи; фізичну охорону об'єктів, процесів, персоналу; розроблення та впровадження спеціальних режимних заходів, що унеможливають або ускладнюють спроби завдання збитку підприємству, у тому числі фізичної шкоди; боротьбу за ринок і ресурси методами, що виходять за межі традиційного маркетингу; збір необхідної інформації, у тому числі за допомогою технічних засобів на підприємстві та поза його межами; аналітику, оцінку інформації; виявлення тенденцій, прогнози; вироблення рекомендацій стратегічного характеру; внутрішні розслідування подій на підприємстві та в зоні його інтересів; участь у заходах підприємства (виставки, презентації, переговори, зв'язки із громадськістю, PR-кампанії тощо); аудит з позиції економічної безпеки підприємства проєктів та заходів, пошук слабких місць та варіантів поліпшення [39, с. 162].

Отже, безпека здійснення підприємницької діяльності з правової точки зору полягає у формуванні організаційно-правових та економіко-правових заходів, які спрямовані на виявлення, попередження, і припинення загроз у процесі забезпечення ефективного функціонування підприємства. Разом з тим, враховуючи особливості сучасних правовідносин та небезпечність окремих видів загроз, заходи для забезпечення безпеки підприємництва повинні бути спрямовані на протидію недобросовісній та злочинній поведінці осіб як безпосередньо в середовищі суб'єкта підприємництва, так і серед його клієнтів, партнерів, контрагентів. У сучасних умовах необхідне якісне нормативне

забезпечення захисту безпеки підприємництва, зокрема варто опрацювати питання щодо систематизації та кодифікації законодавства у сфері безпеки підприємництва, забезпечити правове регулювання діяльності державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки України, а також використання можливостей ресурсу та досвіду іноземних партнерів.

1.2. Методологічні підходи до правового забезпечення безпеки суб'єктів підприємницької діяльності в Україні

Правове забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності на сьогоднішній день є складною і важливою проблемою, вирішення якої, у свою чергу, дасть можливість економічно розвиватися та фінансово стабілізуватися підприємствам. В зв'язку з цим, необхідно вивчити основи її забезпечення та критерії виявлення загроз, які можуть негативно вплинути на фінансово-економічне становище. Саме тому для вирішення цього питання важливого значення набуває правове забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємництва в Україні. Держава здійснює регулювання всього комплексу відносин, забезпечуючи необхідні умови для узгодження інтересів держави, регіону, підприємства й особи. Економічна безпека підприємництва є структурною характеристикою проблем взаємоузгодження правового регулювання та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності й суспільства, оцінкою структурної збалансованості розвитку економіки. Отож держава повинна виступати координатором і регулятором забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності [81, с. 81].

Визначальна роль держави в цьому контексті зумовлена, зокрема, наявністю в її органів державно-владних повноважень, головні з яких закріплено Конституцією України, що наділяють їх правом видавати юридичні акти, які є обов'язковими для виконання іншими суб'єктами права, у тому числі підприємствами, установами й організаціями (перш за все це стосується законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів). Основними

функціями держави в контексті регулювання питань безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємництва в Україні є: захист прав власності, забезпечення вільного підприємництва, стимулювання ділової активності, боротьба з монополістичними тенденціями, забезпечення законності та правопорядку в господарській сфері, регулюванні грошового обігу, зовнішньоекономічній діяльності [27, с. 22]. Окрім указаних вище функцій, пов'язаних з питаннями безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємництва, держава виконує ще ряд, а саме: сертифікацію, стандартизацію, патентування, квотування.

На сьогоднішній день в Україні немає окремого правового документа, який би регулював відносини між суб'єктами права по підношенню до захисту бізнесу від зазіхань, як з боку злочинних угруповань, так і з боку корумпованих владних структур. Тож норми права, які регулюють вказані відносини знаходяться в окремих Законах України та в підзаконних нормативних актах. І це, у свою чергу, негативно позначається на соціально-економічному становищі держави, підприємств [37, с. 101].

Слід зауважити, що будь-який із напрямів правового регулювання у сфері забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності ґрунтується на відповідному нормативно-правовому забезпеченні, що вимагає від нас сконцентрувати увагу на правовому полі, яке хоча і характеризується на даний час певною несистемністю, але на сьогодні є більш-менш ефективним з огляду на перманентні завдання держави у сфері економічного регулювання.

Зокрема, щодо нормативно-правового забезпечення господарської і підприємницької діяльності необхідно виокремити:

- Господарський кодекс України, який є системним нормативним актом у сфері регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, та в контексті забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємств, включає в себе норми щодо обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, а також містить

окремий розділ «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» [16];

- Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», який визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва та з-поміж іншого встановлює умови й обмеження щодо надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва [77];

- Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні». Метою цієї Програми є створення належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, а також підвищення добробуту громадян України шляхом залучення широких верств населення до такої діяльності, а одним з основних напрямів є вдосконалення правової бази у сфері забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємницької діяльності [73].

Слід зазначити, що не дивлячись на відсутність єдиного кодифікованого (крім Господарського кодексу України) або інкорпорованого нормативного акта у сфері державного забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємництва існує велика кількість законних та підзаконних актів, в яких означеній проблематиці приділяється окрема увага, зокрема у:

- Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України», який визначає правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції, і зокрема у сфері забезпечення національної безпеки здійснення підприємницької діяльності, в тому числі і через створення умов для формування безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів господарювання [76];

- Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження

механізмів реалізації їх конституційних прав на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)» [67];

- Законі України «Про основи національної безпеки України» [75], який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, в тому числі й у сфері забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів господарювання;

- Указі Президента України «Про стратегію національної безпеки України» [79], метою реалізації якої є формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, дальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями, в якій повага і захист прав і законних інтересів усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп є запорукою незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України.

Водночас недоліком існуючої нормативно-правової бази є відсутність належної уваги з боку законодавця щодо забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів господарювання на всіх рівнях ієрархії управління економікою, що втілюється в практичній відсутності відповідних конструкцій правових норм. Саме тому, на нашу думку, основним завданням законодавця на даний час є створення дієвої та ефективної системи правового забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності господарюючого суб'єкта, а завданням вітчизняних науковців - надання пропозиції щодо інструментарію, який став би основою для формування такої системи.

Таким чином, на основі вищевикладеного можемо зробити висновки, що правове регулювання сфери підприємництва взагалі і відповідно його системи безпеки здійснення підприємницької діяльності передбачає:

- по-перше, законодавче забезпечення свободи конкуренції між підприємцями, в тому числі й захист і їх самих, і споживачів від будь-яких проявів монополізму та недобросовісної конкуренції;
- по-друге, гарантування всім підприємцям рівних прав та створення рівних можливостей для доступу і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів;
- по-третє, гарантування недоторканності майна та забезпечення захисту прав власності підприємця;
- по-четверте, розробку та впровадження стимулюючої податкової та фінансово-кредитної політики;
- по-п'яте, стимулювання інноваційної діяльності за допомогою цільових субсидій, податкових пільг, цільових кредитів тощо;
- по-шосте, створення сприятливого правового середовища для розвитку різноманітних форм коопераційних зв'язків та самоорганізації суб'єктів підприємництва;
- по-сьоме, створення сучасного правового поля для функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання, детективних фірм, аналітичних та консалтингових агентств;
- по-восьме, вдосконалення законодавства, що регулює діяльність охоронних агентств;
- по-дев'яте, прийняття законодавства щодо порядку придбання та використання зброї та спецзасобів суб'єктами забезпечення безпеки підприємництва в Україні.

Нормативно-правові важелі недостатньо задіяні та використовуються державою для розвитку підприємницького сектора, в тому числі й задля забезпечення його безпеки здійснення підприємницької діяльності, що змушує останній, зокрема, переходити в «тінь» [37, с. 101].

Серед основних недоліків нормативно-правового поля, що негативно відбивається на функціонуванні системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства в Україні, можна назвати [39, с. 65]:

- відсутність правового поля для функціонування структур безпеки підприємництва за умов фактичної успішної діяльності таких структур;
- суперечливість, неоднозначність та нестабільність норм чинної нормативно-правової бази;
- велика кількість нормативних актів (особливо нижчого рівня), вимоги яких не просто суперечать нормативно-правовим актам вищого рівня, а нерідко спотворюють положення останніх, створюючи правовий хаос;
- низька виконавська дисципліна дотримання вимог нормативно-правових документів та, фактично, недовіра або надто низька ефективність багатьох із них;
- наявність великої кількості нечітких норм, що можуть піддаватися навіть протилежному трактуванню (відповідно до потреб зацікавлених структур чи осіб);
- прийняття окремих нормативно-правових актів на користь окремих осіб чи структур, в порушення прав та/ або інтересів інших підприємств та навіть цілої галузі тощо.

Недосконалість національного законодавства щодо забезпечення системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства та безпеки підприємництва загалом згадувалась нами неодноразово. Правове регулювання підприємництва здійснюється численними нормативно-правовими актами як загального, так і спеціального характеру. Однак стверджувати, що відповідне законодавство становить єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за повнотою нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності у цілому та безпеки здійснення підприємницької діяльності зокрема, представники економічної та юридичної науки не беруться. Навпаки, необхідність оптимізації нормативно-правової бази в цій сфері відзначають і науковці, і практики, оскільки прогалини в законодавстві нерідко стають джерелами ризиків та загроз економічній безпеці підприємства та/ або посилюють дію різного роду негативних факторів. З іншого боку, і економічна

безпека держави залежить від стану забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства [81, с. 83].

Слід зазначити, що на міжнародному рівні є законодавчі акти, що регулюють певні питання, пов'язані з фінансовою безпекою суб'єктів підприємництва. Так, одним з основоположних актів щодо банкрутства підприємств є Європейська конвенція «Про деякі міжнародні аспекти банкрутства» [18]. Цей документ у випадку відкриття процедури банкрутства в одній з держав, що приєдналися до Конвенції, регулює такі аспекти: здійснення деяких повноважень конкурсного керівника відносно розпорядження майном боржника на території інших держав – учасниць Конвенції; відкриття вторинного банкрутства в інших державах-учасницях; передавання інформації кредиторам, які перебувають на території інших держав-учасниць, і порядок подання ними претензій до боржника. Також цим документом пояснюються міжнародні аспекти відкриття справи про банкрутство, непрямой міжнародної компетенції, часткової оплати вимог кредиторів, багато уваги приділяється питанню вторинного банкрутства підприємств.

Основою нормативно-правової бази регулювання безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємницької діяльності є Конституція України [33]. Ґрунтуючись на основних засадах Конституції, уряд України будує державну політику. Правові засади, які здійснюють опосередкований вплив на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва, визначаються статтею 92 Конституції України, а саме: правовий режим власності; правові засади та гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання; засади зовнішньоекономічної діяльності і митної справи; організація державної статистики [33, ст. 92].

З метою системного підходу до захисту економічних інтересів у 1997 р. Верховною Радою України було прийнято Концепцію національної безпеки України [71]. У прийнятій Концепції розглядаються основи національної безпеки України, об'єкти та принципи забезпечення національної безпеки, загрози національній безпеці, основні напрями державної політики

національної безпеки України та система національної безпеки України. Звісно, ця концепція не здійснює прямого впливу на фінансову безпеку суб'єктів підприємництва, але опосередкований вплив має.

Зазначимо, що Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основи національної безпеки України», який набрав чинності з 30 липня 2003 року [75]. Окремо фінансову безпеку цей Закон не визначає. Однак наведено деякі складові безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємництва, а саме: критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу [75].

Деякі аспекти, що стосуються безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів підприємництва, висвітлює Господарський кодекс України [16]. Забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності держави, підприємства визначається V розділом Бюджетного кодексу України - «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за бюджетні правопорушення» [7]. Окремі питання регулювання безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємств висвітлені в Податковому кодексі України, прийнятому у грудні 2010 року. Переваги Податкового кодексу визначаються позитивними змінами таких індикаторів: створення умов для активізації підприємницької діяльності, зниження рівня корупції, здійснення реальних кроків на шляху становлення правової держави, ефективне використання коштів державного бюджету, що надійшли від сплати податків і зборів, раціоналізація структури державних видатків із метою збільшення обсягу державних інвестицій у людський капітал [7].

В Україні, на жаль, на сьогодні відсутні ґрунтовні законодавчі розробки, що регулюють безпеку здійснення підприємницької діяльності у фінансовій сфері. З існуючих законодавчих актів найбільше уваги приділяється питанням банкрутства підприємств. Нині з урахуванням усіх поправок та змін Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [66] встановлює умови, порядок відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності-боржника або визнання його банкрутом і

застосування ліквідаційної процедури, повного або часткового задоволення вимог кредиторів. Цей закон дає визначення ряду термінів: неплатоспроможність, боржник, банкрутство, суб'єкт банкрутства (банкрут), кредитор, конкурсні кредитори, поточні кредитори, грошове зобов'язання, безспірні вимоги кредиторів, досудова санація, розпорядження майном боржника, розпорядник майна, санація, реструктуризація підприємства, керуючий санацією, арбітражний керуючий, мирова угода.

Адекватна протидія загрозам фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності потребує від персоналу підприємства чи залучених фахівців спеціальних умінь та навичок. Понад це, є необхідність правової регламентації відповідної діяльності щодо захисту інтересів підприємства. Права та обов'язки служб безпеки суб'єктів господарювання не визначені ані на рівні закону, ані на рівні підзаконного нормативно-правового акта. Хоча відповідний законопроект (проект Закону про служби безпеки суб'єктів господарювання) зареєстровано у Верховній Раді від 30.03.2006 р. за № 9264, і спрямований на визначення правових, організаційних та управлінських основ функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання, порядку їх взаємодії з іншими суб'єктами, які здійснюють діяльність щодо убезпечення прав, обов'язків і гарантій служб безпеки у зв'язку із здійсненням цієї діяльності [78].

Проведені дослідження підтверджують, що на сьогодні в Україні економічна безпека суб'єктів підприємництва недостатньо регулюється державою. Основними принципами забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства мають стати:

- первинність закону під час діяльності із забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності;
- необхідність розробки, прийняття і реалізації державної стратегії забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності;
- збалансованість фінансових інтересів особи, підприємства, держави;

- використання методології стратегічного планування для безпеки фінансово-кредитної сфери;
- необхідність постійного відстеження загроз фінансовій безпеці тощо.

С точки зору методології та практики забезпечення безпеки підприємництва важливими є ст. 8 Конституції України [33, ст. 8], яка указує, що її норми є нормами прямої дії, положення ст. 17 Конституції України [33, ст. 17], згідно з якими функції забезпечення безпеки підприємництва України безпосередньо визначаються як одна з найважливіших функцій держави, ст. 13 Конституції України гарантує рівність усіх суб'єктів права власності перед Законом і забезпечує захист прав суб'єктів права власності і господарювання [33, ст. 13], ст. 42 забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, обмежує монопольну діяльність [33, ст. 42].

Варто відмітити, основними недоліками чинного нормативно-правового поля системи економічної безпеки підприємства з'являються нечіткість, неповнота, нестабільність та суперечливість норм чинної нормативно-правової бази; неузгодженість між розробниками та безсистемність нормативно-правових актів регулювання безпеки підприємництва; недосконалість законодавства, значні прогалини у правовому полі.

Основні загрози правовому забезпеченню безпеки підприємництва становлять: недостатня правова захищеність інтересів суб'єктів господарювання в договірній документації, здійснення власних політичних та інших цілей партіями (суспільними рухами), що перебувають при владі, часта зміна нормативно-правових актів з питань власності, господарського і трудового права, оподаткування, порушення юридичних прав підприємства і його працівників, порушення норм патентного права, низька кваліфікація працівників юридичної служби, інші.

Нормативно-правове забезпечення системи безпеки підприємництва є визначальним у формуванні його напрямків, форм та способів організації. Водночас нерегламентованість необхідних нормативно-правових норм або їх

повна відсутність поряд із зростанням сучасних глобалізаційних викликів та деструктивних загроз потребує постійної адаптації та реформування, які можливі за вдосконаленням відповідного нормативно-правового забезпечення та жорстокого контролю за дотриманням законодавчих норм. У Законі України «Про основі національної безпеки України» від 19 червня 2003р [75]. у переліку загроз національної безпеці України, у економічній сфері зокрема, окреслені серед інших у нормативно-правовому забезпеченні: ослаблення державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової політики держави, відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам, переваження у діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [75].

До цього часу не розроблена Концепція законодавства у сфері безпеки підприємництва та відповідно Програма підготовки нормативно-правових актів, яка має систематизувати нормативно-правові акти, усунути прогалини, неузгодженості та безсистемність, у нормативно-методичній базі відсутні методичні підходи до діагностики ефективності реалізації державної політики у сфері безпеки підприємництва на всіх ієрархічних рівнях.

На нашу думку, нормативно-правові актив, які спрямовані на використання фінансово-економічних показників як основних для діагностики результатів діяльності суб'єктів господарювання, необхідно оптимізувати та адаптувати до проблем діагностики ефективності безпеки підприємництва.

Так, для здійснення цільової діагностики безпеки підприємництва, ключовими з'являються методики, які відображені у чинній нормативно-правовій базі і надалі закладаються в основу методичних положень стосовно оцінювання стану безпеки підприємництва на рівні держави, регіону, підприємства. Тому виникає необхідність в аналізуванні існуючої правової бази у сфері економічної діагностики.

Вихідною базою дослідження шляхів поліпшення нормативно-методичного забезпечення кількісного вимірювання безпеки підприємництва

слугує «Методика розрахунку рівня безпеки підприємництва України», яка є «підґрунтям та дороговказом адаптації методологічних засад, що розроблені відносно рівня держави, до рівня підприємств» [55].

Так, порівняльний аналіз методів розрахунку одного з головних критеріїв фінансової безпеки - коефіцієнту платоспроможності показав, що у нормативно-правових актах простежуються значні розбіжності стосовно його оптимального критерію та методу розрахунку: у «Методичних рекомендаціях» коефіцієнт покриття розраховується як співвідношення оборотних активів і позикового капіталу, нормативним значенням визнано перевищення 1,0 [72]. Методиці Міністерства фінансів України розрахунок передбачає у чисельнику оборотні засоби, а не оборотні активи, нормативне значення перевищує 1,0, у «Критеріях ефективності управління суб'єктами господарювання державного сектора економіки» Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Фонду державного майна України коефіцієнт покриття визначається як співвідношення оборотних активів та поточних зобов'язань, оптимальне значення критерію має не перевищувати 1,0 [72].

Таким чином, у нормативно-методологічному забезпеченні безпеки підприємництва суб'єктів господарювання мають місце суперечності, економічні некоректності і невідповідності у індикаторах, методиках їхнього розрахунку та порогових значень.

Наразі пропонуємо розглянути основні кримінально-правові засади забезпечення безпеки підприємницької діяльності. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, більша частина злочинів у сфері господарської діяльності віднесена до підслідності слідчих ОВС.

Безпосереднім об'єктом визнаються конкретні суспільні відносини у сфері здійснення господарської діяльності. На рівні безпосереднього об'єкта, у разі завдання суспільно-небезпечним діянням шкоди основному та додатковому об'єктам, вирішальне значення має лише шкода, що завдається основному безпосередньому об'єкту, суспільна небезпека від завдання шкоди додатковому об'єкту вважається вже врахованою і тому сукупної кваліфікації таке діяння не

потребує. Наприклад, при ухиленні від сплати податків додатковим безпосереднім об'єктом завжди виступають відносини власності, але злочин кваліфікується лише за відповідною частиною ст. 212 КК [42, ст. 212].

При характеристиці кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності потрібно враховувати тенденцію сучасної економічної злочинності до розповсюдження не лише в економіці, а ще й у владі та політиці, яка втягує у сферу своїх інтересів державний апарат, проникає у сфери влади та самоврядування. Але шкода цим відносинам заподіюється не кожного разу і тому авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування виступає факультативним безпосереднім об'єктом і у разі поєднання з основним безпосереднім об'єктом, вчинене потребує сукупної кваліфікації [42, ст. 212].

Майже половина правопорушень у сфері господарської діяльності мають бланкетні диспозиції. Правильна кваліфікація цих правопорушень неможлива без звернення до інших законодавчих та нормативних актів, за допомогою яких розкриваються їх об'єктивні і суб'єктивні ознаки. У необхідних випадках потрібно обов'язково звертатися до положень кримінально-процесуального [42] та Кримінального кодексу [43].

Із загальної кількості злочинів, про які йдеться у розділі VII особливої частини Кримінального кодексу [42], більше половини є предметними, тобто такими, що містять вказівку на наявність предмета злочину безпосередньо у диспозиції статті. У таких випадках, предмет злочину набуває значення обов'язкової ознаки складів цих злочинів і підлягає обов'язковому встановленню та доведенню. Відсутність предмета злочину в такому разі свідчить про відсутність складу злочину. В деяких випадках предмет злочину законодавцем пов'язується з наслідками злочину та розглядається як межа криміналізації діяння. Наприклад, при ухиленні від сплати податків їх несплачена сума має відповідати значному розмірові (тисяча і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) тощо. У разі вчинення продовжуваного злочину, виникають суттєві труднощі у встановленні фізичних

параметрів предмета злочину, оскільки такий соціальний показник як неоподатковуваний мінімум доходів громадян є вкрай нестабільним.

Тому, при кваліфікації предметного злочину у сфері господарської діяльності, коли предмет злочину формується не одночасно, а протягом певного часу, потрібно розподіляти загальний час на періоди, в яких закон визначав неоподатковуваний мінімум доходів громадян тією чи іншою сумою, підрахувати їх кратність, відповідно, за кожний період, після чого скласти і встановити остаточний розмір (мається на увазі сума одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян за декілька років, а не щоквартальні зміни цієї суми).

За конструкцією об'єктивної сторони злочину в сфері господарської діяльності переважно виписані законодавцем як злочини з матеріальним складом, обов'язковими ознаками яких є діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та безпосередній причинний зв'язок. Цей показник значно зростає, якщо узяти до уваги кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади решти господарських злочинів [33].

При кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності потрібно враховувати, що однією з особливостей чинного закону про кримінальну відповідальність є те, що він в деяких складах злочинів фактично ототожнює фізичні ознаки предмета злочину з наслідками, як ознакою об'єктивної сторони.

В якості оціночних понять у деяких злочинах Кримінального кодексу України визначає значний, великий та особливо великий розміри: («бюджетні кошти» у ст. 210 Нецільове використання бюджетних коштів [42, ст. 210], здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням та ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону» [42, ст. 211]; «грошові кошти» у ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» тощо) [42, ст. 212]. З одного боку ці оціночні поняття розглядаються як фізичні характеристики

предмета злочину, а з другого - розміри заподіяної матеріальної шкоди. Але наслідки злочину полягають не лише у заподіянні матеріальної шкоди і тому зміст цих понять все ж неоднаковий. Разом з тим, зазначена раніше методика встановлення фізичних параметрів предмета злочину є цілком прийнятною і для встановлення розміру заподіяної майнової шкоди [42].

Суб'єктами господарських злочинів можуть бути визнані ті фізичні особи, які безпосередньо займаються господарською діяльністю, представляють інтереси господарюючих суб'єктів чи держави в сфері господарської діяльності. Зокрема, суб'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, залежно від притаманних їм обов'язкових і додаткових властивостей, кола прав і обов'язків, що покладені на них правовими приписами, можна поділити на дві категорії: 1) спеціальні суб'єкти (наприклад, службова особа, підприємець, власник, засновник, учасник, уповноважена особа, не власник тощо); 2) будь-яка особа, наділена ознаками суб'єкта злочину, яка порушує або не виконує певні господарські обов'язки і вимоги. ознаки суб'єктів даних злочинів встановлюються за допомогою законодавчих та нормативних актів, інструкцій, наказів, розпоряджень, типових та відомчих функціональних обов'язків, цивільно-правових правочинів тощо.

Суб'єктивна сторона злочинів у сфері господарської діяльності характеризується умисною формою вини, за виключенням злочину, передбаченого ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» КК, який може вчинюватись як умисно, так і з необережності. Для деяких складів обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони виступають мета (наприклад, мета збуту при виготовленні, зберіганні, придбанні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів - ст. 199 КК тощо) або мотив (наприклад, корисливі або інші особисті мотиви при розголошенні комерційної або банківської таємниці - ст. 232 Кримінального кодексу тощо) [42, ст. 199, ст. 227, ст. 232].

Як висновок, потрібно сказати, що сучасний стан економіки України ще не повною мірою відповідає еталонному зразку ефективної економічної моделі, що функціонує в умовах вільної конкуренції та верховенства права. За таких умов, законодавцю не вдалося розробити досконалу законодавчу базу для захисту економіки від злочинних посягань.

В ході розгляду особливостей правового регулювання безпеки підприємницької діяльності особливу увагу слід звернути на внутрішню нормативну документацію підприємств.

Юридичний захист підприємства розпочинається зі створення нормативно-правової бази з питань безпеки здійснення підприємницької діяльності, тобто внутрішніх регламентів із безпеки та її застосування у цьому процесі.

Внутрішні регламенти з безпеки підприємства є офіційними документами підприємства, які містять правові норми щодо регулювання діяльності та відносин із питань безпеки здійснення підприємницької діяльності.

Основними вихідними даними під час розробки внутрішніх регламентів з безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємств є:

- 1) Конституція України, законодавчі та підзаконні акти, що здійснюють регулювання окремих видів діяльності, якими займається підприємство, державні правові норми у сфері взаємовідносин суб'єктів підприємництва між собою та з органами держави, інші нормативно-правові акти, які створюють умови для діяльності комерційного підприємства;
- 2) нормативно-правові акти місцевих органів влади, які стосуються діяльності підприємств;
- 3) статутні документи підприємства, рішення його керівництва щодо напрямів розвитку діяльності, поведінки на ринку та захисту інтересів і власності підприємства;
- 4) характеристика ринку діяльності підприємства, особливості регіону, в якому підприємство здійснює свою діяльність, та регіонів, на які воно поширює свої інтереси;

5) основні дані про структуру підприємства, характер його виробничої діяльності, персонал, економічний потенціал [8, с. 5].

Нормативно-правові документи з питань безпеки готують:

- 1) за їх відсутності на підприємстві;
- 2) у разі невідповідності їх чинному законодавству у зв'язку зі змінами в останньому;
- 3) для врегулювання нових правовідносин, що виникають у ході забезпечення безпеки діяльності підприємства;
- 4) у разі необхідності внесення істотних змін до існуючих документів [39, с. 67].

У всіх інших випадках удосконалення існуючих документів здійснюється шляхом внесення змін і доповнень до них.

Основними видами нормативно-правових документів, якими має регулюватись діяльність, пов'язана із забезпеченням безпеки підприємств, можуть бути відповідні норми та положення Статуту підприємства, Концепція безпеки діяльності підприємства, положення, порядки, настанови, інструкції, правила, накази, розпорядження, роз'яснення та ін. [88, с. 38].

У Статуті підприємства закладається право на захист корпоративних економічних інтересів, корпоративних прав та забезпечення цілісності процесів, об'єктів і в цілому акціонерного підприємства як соціально-економічної системи, а також право на створення відповідних структур, які будуть займатися питаннями з безпеки. В інших документах ці права деталізуються і регламентуються.

У Концепції безпеки діяльності підприємства подаються відомості про політику щодо забезпечення безпеки його діяльності на ринку, основні засади організації та функціонування системи безпеки.

Положення, порядки, настанови мають визначати і регулювати окремі види безпеки діяльності підприємства. Положення про підрозділ безпеки, як правило, містить основні засади його створення, а також завдання та функції,

об'єкти діяльності, структуру, права та обов'язки керівника підрозділу, інші необхідні для ефективної діяльності підрозділу норми.

Інструкції встановлюють порядок та умови здійснення відповідних заходів безпеки, виконання працівниками підприємства дій щодо дотримання встановленого режиму безпеки.

Правила встановлюють обсяг, послідовність, способи та терміни виконання працівниками підприємства відповідних дій, передбачених встановленим режимом безпеки.

Накази, розпорядження, роз'яснення, листи є правозастосовними документами розпорядчого характеру, які видаються на виконання відповідних законодавчих та підзаконних актів, а також нормативно-правових документів підприємства з питань безпеки його діяльності.

Отже, нормативно-правове регулювання щодо забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства є неповним та недостатнім практично на всіх рівнях. З одного боку, держава як суб'єкт системи безпеки, маючи «монополію» на законотворчість, повинна активізувати свою діяльність щодо прийняття та контролю за реалізацією відповідних нормативних актів у сфері забезпечення (а не тільки гарантування) безпеки підприємництва. З іншого, на підприємстві необхідно розробляти локальні нормативні акти, зокрема, Концепцію безпеки здійснення підприємницької діяльності; положення про захист конфіденційної інформації а також тієї, що становить комерційну таємницю; правила охорони об'єкта і доступу на територію та до приміщень. Крім цього, нагальною потребою є створення законодавчих основ для діяльності охоронних та детективних агентств та розвитку недержавної системи безпеки в цілому. Правове забезпечення безпеки підприємницької діяльності в основному сформовано, проте воно недостатньо цілеспрямовано, неповне, практично на всіх рівнях нормотворче реагування на ринкові зміни запізніле та неадекватне. Важливими напрямками оптимізації цієї сфери визначено активізація нормотворчої діяльності на всіх рівнях. Зокрема, необхідно розробити Концепцію

законодавства у кримінально-правовій безпеці, Програму підготовки нормативно-правових актів, Програму заходів щодо забезпечення безпеки підприємництва, негайно здійснити узгодження між розробниками нормативних документів. Реалізація цих напрямів дозволить зміцнити правовий режим безпеки підприємництва держави, суб'єктів господарювання. Пріоритетними напрямами подальших наукових досліджень у проблемі нормативно-правового забезпечення безпеки підприємництва суб'єктів господарювання визначено економіко-правові аспекти розвитку безпеки суб'єктів господарювання.

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Правова характеристика злочинів у сфері підприємницької діяльності

Перед тим як перейти до визначення видових об'єктів та системи господарських злочинів, слід звернути увагу на такі обставини. Як зазначають С.А. Мозол [58, с. 114] та В. В. Голіна [14, с. 56], правотворчість у частині оновлення кримінального законодавства про відповідальність за господарські злочини не може не вражати своєю інтенсивністю. Мається на увазі те, що за час дії чинного КК розділ VII його Особливої частини був доповнений 14 новими статтями з одночасним вилученням із нього 17 статей [42]. Натепер у цьому розділі КК не залишилося жодної статті, викладеної в її первинній редакції. При цьому науковці відзначають те, що найбільший резонанс (як у суспільстві загалом, так і в наукових колах зокрема) викликав такий акт законотворчості у розглядуваній сфері, як Закон від 15 листопада 2011 р., на підставі якого з КК було виключено одразу 16 статей: 202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234 і 235. Прийняття цього Закону стало чи не найбільшим реформуванням вітчизняного КК за весь час його чинності [58, с. 114]. Ці обставини істотно впливають на трансформацію наукових підходів щодо визначення в межах родового видових об'єктів злочинів, передбачених розділом VII Особливої частини КК, та класифікації господарських злочинів. У зв'язку із цим будуть проаналізовані останні наукові позиції з цих питань.

А. Ф. Зелинский залежно від безпосереднього об'єкта злочини у сфері господарської діяльності поділяє на такі групи [21, с. 82]: 1) злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України (статті 199, 200, 201, 204, 210, 211, 212, 212-1, 216 КК); 2) злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання (статті

203-1, 203-2, 205, 205-1, 206, 206-2, 209, 209-1, 213, 229, 231 і 232 КК); 3) злочини у сфері банкрутства (ст. 219 КК); 4) злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів (статті 222, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1 і 232-2 КК); 5) злочини у сфері обслуговування споживачів та захисту їх права (ст. 227 КК); 6) злочини у сфері приватизації державного і комунального майна (ст. 233 КК) [43, ст. 203-233].

Запропоновану класифікацію також підтримують Е.М. Кісілюк, О. В. Процюк [31, с. 44]. О. О. Дудоров пише про те, що наведена класифікація викликає деякі зауваження. Так, бюджетні злочини, відповідальність за які передбачена ст. 210, 211 КК (група 1), очевидно, є підстави визнавати злочинами у сфері використання фінансових ресурсів (група 4), а передбачене ст. 222 КК шахрайство з фінансовими ресурсами (група 4) можна віднести до злочинів у сфері кредитно-фінансової і банківської систем (група 1). Ст. 199 КК в частині незаконних дій з державними цінними паперами (група 1), поза всяким сумнівом, є злочином у сфері обігу цінних паперів (група 4). Вбачається відсутність чітких критеріїв розмежування злочинних посягань, які входять до першої і четвертої груп. Правник також вважає, що безпосередні об'єкти злочинів, об'єднані у першу і другу групи, досить істотно відрізняються [42, ст. 199].

О.М. Литвак залежно від безпосередніх об'єктів злочинів усі злочини у сфері господарської діяльності систематизують таким чином [50, с. 21]: 1) злочини у сфері фінансової, банківської та бюджетної систем (статті 199-201, 204, 210-212-1, 216 КК);

2) злочини у сфері підприємництва, конкуренції, банкрутства і обігу цінних паперів (статті 203-1, 205, 206, 209, 209-1, 213, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 229, 231, 232, 232-1, 232-2 КК); 3) злочини у сфері обслуговування споживачів (ст. 227 КК) [19, ст. 203-232].

На мою думку, наведена класифікація також викликає низку зауважень. Перш за все, ст. 199 КК в частині незаконних дій з державними цінними паперами (група 1), поза всяким сумнівом, є злочином у сфері обігу цінних

паперів (група 2), а передбачене ст. 220-1 КК порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності та ст. 222 КК шахрайство з фінансовими ресурсами (група 2) можна віднести до злочинів у сфері фінансової, банківської та бюджетної систем (група 1). Також безпосередні об'єкти злочинів, які об'єднано у другу групу, досить істотно відрізняються [42, ст. 203-232].

Крім того, як слушно зауважує В. Бесчастний, об'єктивно кожен зі злочинів у сфері господарської діяльності має свої основний і додатковий безпосередні об'єкти, відмінні від таких об'єктів інших злочинів. Тому об'єктивна спроба здійснити систематизацію цих злочинів за безпосередніми об'єктами приречена на невдачу. Така систематизація може бути здійснена лише за їх видовими об'єктами [3, с. 209].

Ю.Ф. Іванов та О.М. Джужа також відзначають, що для кращого розуміння змісту, понять та ознак цих злочинів їх необхідно класифікувати. Традиційно така класифікація проводиться залежно від видового об'єкта цих злочинів. З урахуванням сучасного стану розвитку нашої економіки можна виділити певні видові об'єкти посягань, в основі яких лежить сфера чи галузь здійснення господарської діяльності. Правник пропонує таку систему злочинів у сфері господарської діяльності [24, с. 71]:

- 1) злочини в бюджетній галузі (статті 210, 211 КК) [42, ст. 210-211];
- 2) злочини у сфері господарювання і підприємництва (статті 201, 202, 203, 203-1, 205, 206, 213, 214, 230-1 КК) [42, ст. 201-230];
- 3) злочини в галузі приватизації державного і комунального майна (статті 233, 234, 235 КК) [42, ст. 233-235];
- 4) злочини в кредитно-фінансовій і банківській сфері (статті 199, 200, 207, 208, 209, 209-1, 215, 222, 223, 224 КК); 5) злочини в податковій галузі (статті 204, 212, 216 КК); 6) злочини у сфері конкуренції (статті 217, 228, 229, 231, 232 КК) [42, ст. 199-232];
- 7) злочини у галузі надання послуг (статті 225, 226, 227 КК); 8) злочини у сфері банкрутства (статті 218, 219, 220, 221 КК) [42, ст. 218-227].

Як окремі напрямки або галузі, що потребують кримінально-правового захисту від злочинних проявів можна визначити наступні групи суспільних відпочин, що існують в межах всієї сфери господарювання: суспільні відносини у сфері кредитно-посередницької та банківської діяльності; суспільні відносини зовнішньоекономічній діяльності; суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності; суспільні відносини у сфері державних фінансів; суспільні відносини у сфері споживчого ринку [45, с. 59].

При визначенні поняття родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності ми вже згадували щодо його узагальненого характеру, тому спробуємо визначити систему цих злочинів спираючись на видові об'єкти, визначені в залежності від галузі виробництва або виду діяльності.

За такого підходу можна виділити наступні прояви злочинної діяльності у різних галузях економіки України: 1) злочини у сфері державних фінансів; 2) злочини у сфері кредитно-посередницької та банківської діяльності; 3) злочини у зовнішньоекономічній діяльності; 4) злочини у сфері підприємницької діяльності; 5) злочини у сфері споживчого ринку; 6) злочини у сфері приватизації [45, с. 60].

Залежно від видового об'єкта злочини у сфері господарської діяльності О. О. Дудоров пропонує класифікувати таким чином: 1) злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів (статті 199, 200, 223 і, 2232, 224, 232і, 2322 КК) [42, ст. 199-2322]; 2) злочини проти системи оподаткування (статті 204, 212, 212і, 216 КК); 3) злочини проти системи бюджетного регулювання (статті 210, 211 КК); 4) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України (ст. 201 КК); 6) злочини проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю (статті 203і 205, 209і, 213 КК); 7) злочини проти прав і законних інтересів кредиторів (статті 219-222 КК); 8) злочини проти добросовісної конкуренції і антимонопольної діяльності (статті 206, 229, 231, 232 КК) [19, ст. 199-232].

Запропонована система злочинів у сфері господарської діяльності (за видовим об'єктом) не є ідеалом класифікації, оскільки в її основу покладений

досить загальний критерій - галузь господарства, або напрямок господарської діяльності. За безпосереднім об'єктом злочини кожного з системних елементів можуть бути розподілені на більш дрібні видові системи, але їх кількість значно зросте. Наприклад, серед злочинів у сфері підприємницької діяльності можуть бути виділені злочини, що вчиняються суб'єктами господарювання і злочини, що посягають на їх законні права та інтереси, або злочини, пов'язані з порушенням певних правил чи обманом тощо.

Цікавою є класифікація, яка була запропонована О. М. Джужею, В. В. Василевичем, О. Г. Колб, згідно з якою злочини, що вчиняються у сфері господарської діяльності, залежно від безпосереднього об'єкта посягання, можуть бути таких видів [44, с. 121]:

1. Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України (статті 199, 200, 201, 210, 211, 212, 212і, 204 і 216 КК) [42, ст. 199-216].
2. Злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності господарюючих суб'єктів (статті, 203, 203і, 205, 206, 209, 209і, 213, 229, 231 і 232 КК) [42, ст. 203-232].
3. Злочини у сфері банкрутства (стаття 219 КК) [42, ст. 219].
4. Злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів (статті 222, 223і, 2232, 224, 232і, 2322 КК) [42, ст. 222-2322].
5. Злочини у сфері обслуговування споживачів (стаття 227 КК).
6. Злочини у сфері приватизації державного та комунального майна (стаття 233 КК) [42, ст. 233].

Такої ж думки притримується А.П. Закалюк [19, с. 193].

Наведена система злочинів у сфері господарської діяльності також викликає запитання в плані виділення або не виділення того чи іншого видового об'єкта та обґрунтованості віднесення конкретного посягання до того чи іншого виду злочинів. Так, протидію законній господарській діяльності, передбачену ст. 206 КК (група 1), можна віднести до злочинів у сфері конкуренції (група б), а легалізація майна, здобутого злочинним шляхом (ст.

209 КК), не у всіх своїх проявах шкодить, передусім, кредитно-фінансовій і банківській сферам. Також вбачається відсутність чітких критеріїв розмежування злочинних посягань, які входять до першої групи. Крім того, не виокремлено окремої групи злочинів, пов'язаних з ринком цінних паперів, про що йтиметься далі [42, ст206-233].

В.В. Голіна також відзначає конструктивність ідеї звернення до поняття видового (підгрупового) об'єкта як до критерію поділу господарських злочинів на певні види (групи) та, пропонуючи власну класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності, виходить саме з цього критерію. На думку правника, саме такий підхід дозволяє в межах всієї сукупності злочинів, передбачених нормами, об'єднаними у розділі VII Особливої частини КК, виділити окремі групи більш-менш близьких один до одного посягань, які мають спільний для них об'єкт. Займаючи проміжне становище між родовим і безпосереднім об'єктами, будучи частиною родового об'єкта і перебуваючи з останнім у співвідношенні «вид - рід», видовий об'єкт дає змогу виокремити специфічні групи злочинних посягань на близькі, взаємопов'язані соціальні цінності [14, с. 16, 21]. Залежно від видового (підгрупового) об'єкта злочини у сфері господарської діяльності В.В. Голіна пропонує класифікувати таким чином: 1) злочини проти системи грошового обігу, фондового ринку і порядку обігу деяких документів (статті 199, 200, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1, 232-2 КК) ; 2) злочини проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (статті 204, 212, 212-1, 216 КК); 3) злочини проти бюджетної системи (статті 210, 211 КК); 4) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України (ст. 201 КК); 5) злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю (статті 203-1, 203-2, 205, 206, 209, 209-1, 213, 227 КК); 6) злочини проти прав кредиторів (статті 219, 222 КК); 7) злочини проти засад добросовісної конкуренції (статті 229, 231, 232 КК); 8) злочини проти порядку приватизації (ст. 233 КК) [42, ст. 199-232].

Запропонована система злочинів у сфері господарської діяльності видається найбільш вдалою порівняно з усіма іншими класифікаціями, є виваженою і добре продуманою, хоч і вона може викликати запитання в плані віднесення конкретного посягання до того чи іншого виду злочинів. На це звертає увагу і Ю.О. Світлична, який пише, що умовність запропонованої ним класифікації полягає в тому, що окремі господарські злочини посягають на кілька видових (безпосередніх) об'єктів, а поміщені тільки в одну класифікаційну групу [14, с. 92]. Отже, ця класифікація може бути вдосконалена, якщо злочини, що посягають на кілька безпосередніх об'єктів, які, у свою чергу, можуть бути включені до різних видових об'єктів, будуть належати не до одного, а до кількох видів злочинів із позначенням, в якій саме частині той чи інший злочин посягає на відповідний об'єкт. Вважаю, що запропонований підхід дозволить удосконалити класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності.

З метою узагальнення понятійного апарату стосовно посягань, що відбуваються на ринку цінних паперів, С. Чабаненко запропонував використовувати термін «злочини у сфері випуску та обігу цінних паперів» [80, с. 181], до яких відніс: виготовлення та збут державних цінних паперів (ст. 199 КК), виготовлення та збут недержавних цінних паперів (ст. 224 КК), випуск цінних паперів без реєстрації емісії (ч. 1 ст. 223 КК), внесення у документи, які подаються для реєстрації емісії цінних паперів, завідомо недостовірної інформації або затвердження таких документів (ч. 2 ст. 223 КК) та розголошення або використання неоприлюдненої або неопублікованої інформації про емітента або його цінні папери (ст. 232-1 КК). При цьому, на думку науковця, видовим об'єктом злочинів, які посягають на випуск та обіг цінних паперів, є суспільні відносини з випуску і обігу грошей, державних і недержавних цінних паперів, іноземної валюти і білетів державної лотереї [42, ст. 223-232].

У своєму дослідженні науковець залишив поза увагою ряд злочинів на ринку цінних паперів, які поряд зі злочинами, передбаченими статтями 199,

223, 224 та 232-1 КК, посягають на фондовий ринок, а основні безпосередні об'єкти цих злочинів утворюють єдиний видовий об'єкт злочину. Це злочини, відповідальність за вчинення яких передбачена статтями 223-1 «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» та 223-2 «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів» КК. Їх аналіз дозволяє стверджувати, що вони також порушують порядок випуску та обігу цінних паперів [42, ст. 223-232].

На думку В. П. Хоменко, злочини, що вчиняються на ринку цінних паперів, - це суспільно небезпечні діяння, які посягають на суспільні відносини, що виникають між емітентами, інвесторами, фінансовими посередниками, юридичними особами, що здійснюють діяльність по організації торгівлі на ринку цінних паперів, реєстраторами, депозитаріями (зберігачами) та державою в процесі відчуження (видачі, перерахування на рахунок власника) цінних паперів первинним власникам та подальшого їх обігу на ринку, які охороняються державою. При цьому науковець відносить до статей, які сконструйовані законодавцем спеціально для охорони суспільних відносин на ринку цінних паперів, статті 199, 202 «Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю», 223 «Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів», 224 «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів», 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна», 234 «Незаконні дії щодо приватизаційних паперів» та 256 «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності» [86, с. 29].

На мою думку, система грошового обігу та порядок обігу деяких документів з однієї сторони та фондовий ринок (ринок цінних паперів) утворюють не один, а два окремих видових об'єкта. В юридичній літературі видовий (під-груповий) об'єкт злочинів визначається як підгрупа близьких, подібних соціальних благ, що входить у більш широку групу однорідних, однопорядкових цінностей. Видовий об'єкт - це об'єкт виду (підгрупи) дуже близьких за характером злочинів.

Однак, чи виступає система грошового обігу та порядок обігу деяких документів з однієї сторони та фондовий ринок з іншої сторони настільки близькими, подібними соціальними благами, які утворюють відповідний видовий об'єкт? Розглядаючи питання про співвідношення таких понять, як «фінансовий ринок» та «фондовий ринок», я встановив, що фінансовий ринок, як ринок фінансових ресурсів, існує як сукупність взаємозалежних і взаємодоповнюючих ринків: кредитного, валютного, ринку цінних паперів. У структурі фінансового ринку виділяється: ринок готівки; ринок короткострокових платіжних коштів, які виконують функції, подібні готівці (чеки, векселя); ринок валюти; ринок цінних паперів (фондовий ринок); ринок банківських кредитів. При цьому система грошового обігу лежить в основі ринку готівки, ринку валюти та ринку банківських кредитів. На відміну від ринків готівки та банківських кредитів, фондовий ринок не можна вважати дуже близьким, подібним їм соціальним благом, оскільки він суттєво відрізняється від зазначених ринків.

Отже, виникає питання, які саме близькі, схожі соціальні цінності утворюють видовий об'єкт злочинів проти фондового ринку? Аналізуючи питання розуміння фондового ринку (ринку цінних паперів) у кримінальному праві та інших юридичних науках, я дійшов висновку про те, що «компоненти» фондового ринку, які потребують кримінально-правової охорони, слід пов'язувати з: емісією (випуском), розміщенням, обігом, обліком цінних паперів та інших фінансових інструментів, а також з дотриманням прав, свобод та інтересів учасників фондового ринку і тих осіб, що володіють емітованими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами, які можуть використовуватися на фондовому ринку. Отже, з позиції соціальних цінностей, які мають братися під кримінально-правову охорону, «потенційно» можуть зазнати істотної шкоди та стати об'єктом злочину: 1) права, свободи та правоохоронювані інтереси учасників фондового ринку; 2) потерпілі (учасники фондового ринку та інші особи, які володіють емітованими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами, які можуть використовуватися на

фондовому ринку); 3) соціальні зв'язки між учасниками фондового ринку, а також іншими особами, які володіють емітованими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами, які можуть використовуватися на фондовому ринку з приводу реалізації їхніх прав, свобод та інтересів, що набувають форми правовідносин. Саме ці близькі, подібні соціальні цінності утворюють видовий об'єкт злочинів проти фондового ринку.

Як слушно зазначає В. П. Хоменко, поняття «злочини, що вчиняються на ринку цінних паперів» є елементом більш широкого поняття «злочини у сфері господарської діяльності». Крім того, поняття «злочини, що вчиняються на ринку цінних паперів» є родовим поняттям стосовно окремих структурних груп діянь, що вчиняються на цьому ринку. Таким чином, триступенева система кримінологічних понять (злочини у сфері господарської діяльності - злочини, що вчиняються на ринку цінних паперів, - окремі структурні елементи цих злочинів за відповідними сферами їх вчинення) є відповідним методологічним положенням щодо подальшої кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинів, що вчиняються на ринку цінних паперів [85, с. 29-30].

Розглядаючи осо, детермінанта – це комплекс причин та умов, сумісна дія яких викликає наслідок, злочинність і злочин. В.В. Голіна визначила, що в значенні «детермінанти» практично може вживатися термін «чинник» або «фактор», що, в свою чергу, являє собою рушійну силу аналізованого процесу, яка визначає його характер, окремі риси [14, с. 15]. Більшість вчених погоджуються з таким визначенням поняття детермінанти злочинів, але що стосується їх класифікації, то тут кожен з них має власні підходи.

В свою чергу, М. Литвак навів наступну класифікацію детермінант [50, с. 91]:

1. Детермінанти організаційно-господарського характеру – це недоліки в організації виробничо-господарської діяльності підприємців, що сприяють формуванню і реалізації у її суб'єктів анти суспільної орієнтації та мотивації. До них відносяться:

- упушення у системі матеріально-технічного постачання (вони створюють умови для придбання за хабарі фондovаних матеріалів, сировини та ін.);

- недоліки в здійсненні бухгалтерського обліку, оформленні господарських і фінансових операцій (закупівля сільгосппродукції у населення проводиться за взаємною домовленістю продавця і підприємця-покупця, що дозволяє останнім привласнювати різницю у вартості продукції шляхом фальсифікації документів, а також через завищення цін на готову продукцію). Однією з детермінант корисливих злочинів є труднощі у придбанні та оренді транспортних засобів, що обумовлює хабарництво та інші злочини.

2. Детермінанти кадрового характеру суттєво впливають на рівень даної злочинності. Однією з детермінант цього виду можна назвати незаконне обіймання певної посади особою, що має судимість за корисливі злочини.

3. Детермінанти нормативно-правового характеру полягають у недосконалості чинного законодавства, що є сприятливою умовою для хабарництва та інших злочинів у сфері підприємництва.

Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа виділили наступні фактори фінансової злочинності [24, с. 82]:

1. Фактори об'єктивного (економічні відносини) і фактори суб'єктивного характеру.

2. Причини (економічні фактори) й умови (соціальні, суспільно-психологічні, політичні й правові фактори).

До економічних факторів можна віднести:

- існування органічного зв'язку фінансової злочинності з ринковими відносинами, в основі яких лежить приватна власність, ідея вільного підприємництва, про що свідчить відсутність злочинів у сфері підприємництва у жорстко врегульованій командно-адміністративній системі і поява таких у ринковій економіці всіх пострадянських держав;

- наявність мотиву корисливої зацікавленості, тобто ухилення від сплати податків через занижений рівень офіційних доходів населення в порівнянні з рівнем забезпечення фізіологічного виживання;

- наявність мотиву корпоративної зацікавленості, тобто ухилення від сплати податків і шахрайство з фінансовими ресурсами «на благо підприємства, його працівників та інтересів підприємницької справи». Так, виявлені численні випадки, коли приховані від оподаткування кошти в подальшому використовувались керівниками суб'єктів господарської діяльності не на особисте споживання, а на потреби виробництва (для запуску додаткових потужностей, реконструкції підприємства, впровадження нових технологій, забезпечення конкурентоспроможності продукції тощо), погашення заборгованості по кредитах, виплати заробітної плати працівникам.

- наявність економічної та соціально-правової обумовленості негативного ставлення до законодавчих розпоряджень та їх дотримання і виконання. Так, частина громадян ухиляються від сплати податків, щоб вижити, частина - щоб заподіяти шкоди державі. Крім того, більшість вказує на те, що розвиток бізнесу в Україні без порушення податкового законодавства неможливий.

Соціально-психологічні фактори є наслідком дії економічних, політичних, соціально-управлінських факторів, що детермінують фінансову злочинність, бо вони відбиваються у суспільній свідомості й значною мірою впливають на ставлення окремого громадянина до існуючої податкової і фінансово-кредитної системи.

3. Залежно від природи і значення у факторному комплексі детермінанти злочинів у сфері підприємництва можна розділити на [50, с. 81]:

- Ті, що привертають. До них слід віднести стан фінансового законодавства в країні, серйозні прорахунки в правовому вихованні багатьох верств населення, особливо молоді, скрутне становище підприємництва в Україні в цілому, триваючий процес формування ринкової економіки, політичні кризи в країні й в світі. У причинно-наслідковому комплексі фінансової злочинності ці фактори за часом діють першими.

- Ті, що провокують. Сюди відносяться переважно ті детермінанти, що мають суб'єктивний характер, а саме психологія користолюбства, що породжує впевненість у можливості «відступу» від чинного закону, а також фактор спостереження масових випадків фінансових правопорушень з боку інших осіб, що є своєрідним «навчанням» злочинній поведінці. Крім того, провокувати злочин може й реальне становище конкретної підприємницької справи (необхідність розширення масштабів діяльності, освоєння нових видів продукції, послуг). Ця група факторів діє поряд або услід факторів, що привертають, тобто тоді, коли є «фундамент» у вигляді таких факторів [14, с. 16].

- Ті, що сприяють. До цієї групи В.Пивоваров відніс такі фактори, як складність документального обліку та ведення підприємницької діяльності, незадовільний стан боротьби з цим різновидом злочинності тощо. За часом третя група факторного комплексу діє звичайно останньою, хоча ці фактори відомі ще задовго до вчинення того або іншого злочину.

Аналіз цих підходів показує, що класифікація, надана І.Балашовим, більше стосується сфери підприємництва, тому вона носить мікроекономічний характер, а В.Пивоваров розкриває макроекономічну сторону детермінант злочинів у сфері підприємництва.

Зазначений розподіл факторів фінансової злочинності умовний, оскільки вони можуть відігравати різну роль в причинно-наслідковому комплексі вчинення конкретного злочину. У зв'язку з цим вчинення будь-якого злочину детермінується сукупністю зовнішніх об'єктивних обставин й особистими особливостями окремої людини (потребами, поглядами, інтересами, звичками, цілями, мотивами, ставленням до різних соціальних цінностей, які, взаємодіючи з обставинами об'єктивної дійсності, викликають намір і рішучість вчинити злочин). Саме тому для вжиття заходів попередження злочинів у сфері підприємництва необхідно вивчати детермінанти макроекономічного та мікроекономічного характеру.

Якщо до визначення злочинів в сфері господарської діяльності ми не маємо заперечень, то деякі питання викликає саме виокремлення злочинів в сфері підприємництва. Відповідно до підходу професору Навроцького, до «злочинів в сфері підприємництва», професор відносить лише перешкодження законній діяльності, однак дана дефініція є дуже вузькою за своїм значенням, оскільки у даному випадку не береться весь спектр діяльності підприємців, а лише діяльність в сфері конкуренції: перешкодження законній господарській діяльності, маніпулювання на фондовому ринку, незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення, незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, розголошення банківської або комерційної таємниці, незаконне використання інсайдерської інформації.

Наступний підхід сформував В. П. Хоменко, який визначив господарськими злочинами «посягання на суспільні відносини, що утворюють систему господарювання і визначають порядок виробництва, розподілу і використання матеріальних цінностей, благ і природних ресурсів». Даним підхід, по-перше, взагалі не виокремлює поняття злочинів в підприємстві, а по-друге, ототожнює поняття «господарської системи» та «економічної системи» в цілому, оскільки саме розподіл благ є функцією держави та «ринку» в сфері економіки [85, с. 29].

Схожий підхід запропонував І.Г. Філоненко визначивши, що господарськими злочинами є посягання на систему суспільних відносин, що складаються в сфері економічної діяльності держави, а саме відносин, які виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг [8, с. 95]. Науковцем запропоновано систему господарських злочинів:

- 1) злочини в сфері підприємницької діяльності;
- 2) злочини, пов'язані з проявами монополізму і недобросовісної конкуренції;
- 3) злочини в сфері фінансової діяльності держави;

4) злочини в сфері торгівлі і обслуговування населення.

У даному випадку професор О.Г. Філоненко, по-перше, в своєму визначенні ототожнює поняття економіки і господарської системи, однак виділяє «підприємництво» як окремий вид економічної системи держави, по-друге, в своїх роботах автор відносить до злочинів в підприємстві злочини, що порушують норми законодавства щодо порядку реєстрації та здійснення підприємницької діяльності, тобто обмежуючи даний групу злочинів лише формально-правовою діяльністю підприємців. А також при класифікації порушено правила логіки «розподілення», оскільки на одному класифікаційному рівні можуть бути лише однакові за об'ємом поняття, тож зауважимо, що в поняття «підприємницька діяльність» входить і фінансова, торговельна, а також з діяльність надання послуг, тощо, а тому дані категорії не можуть бути на одному класифікаційному рівні [8, с. 95].

Таким чином до злочинів в підприємництві науковці відносять вже більш розгорнутий спектр діянь, а саме злочинні діяння в сфері контролю держави за підприємницькою діяльністю, в сфері добросовісної конкуренції, а також в сфері захисту прав споживачів. Однак у даному випадку, не дуже вдалими є обрання критерію для класифікації таких груп, оскільки в валютно-фінансова діяльність є спеціальний видом підприємницької діяльності, а тому злочини, які посягають на порядок зайняття підприємницькою діяльністю по суті має включати в себе і злочини першої групи, а також порушення прав споживачів фінансових послуг, за даної класифікації, може відноситися одразу до двох категорій, а тому розділення у даному випадку злочинів не є одноманітним.

Отже підсумовуючи проаналізовані підходи можемо зробити висновок, що дана полеміка в літературі зумовлено двома факторами:

- 1) даний вид злочинів має свої унікальні особливості складу злочину, через специфіку господарської діяльності взагалі;
- 2) не одноманітність співвідношення понять «економічною діяльністю», «господарської діяльності» та «підприємницької діяльності».

Для початку розглянемо проблему співвідношення визначених понять. В теорії економіки дані поняття співвідносяться як ціле і частини, де: «економічна діяльність» є цілим, а «господарська діяльність» – частина «економічної діяльності», а «підприємницька діяльність» – частина «господарської діяльності».

Визначені поняття є дуже пов'язаними між особою, але в ніякому разі не є тотожними. Для розмежування даних категорій, для початку, визначимо об'єкти посягань цих злочинів. Об'єкт злочину, відповідно до загальної кримінально-правової теорії – конкретні суспільні відносини, що порушуються в разі вчинення злочину.

Відповідно до цього можна визначити в загальному вигляді об'єкти даних злочинів:

-Злочинів в сфері економіки – суспільні відносини, що виникають в ході здійснення економічної діяльності.

-Злочинів в сфері господарської діяльності – суспільні відносини, що виникають в ході здійснення господарської діяльності

-Злочинів в сфері підприємництва – суспільні відносини, що виникають в ході здійснення підприємницької діяльності.

Для більш детального та якісного процесу порівняння нам необхідно визначити, що таке економічна, господарська та підприємницька діяльності.

По-перше, розглянемо поняття економічної діяльності. Так Теорія економіки визначає:

Економічна діяльність суспільства – це діяльність людини та держави в сфері економічних зв'язків й відносин між собою для створення економічних благ у різних сферах суспільного відтворення (виробництва) розподілу та споживання таких благ між собою

Таким чином до категорії «злочини в сфері економіки» можна віднести будь-які злочини предметом яких виступає матеріальне економічне благо(сукупність матеріальних речей і послуг які є предметом виробничої діяльності й обміну використовуються для задоволення людських потреб).

До даної категорії можна віднести злочини передбачені Кримінальним Кодексом України в Розділі У(ст. 172-177), Розділі VI, Розділі VII, Розділ VIII (здійсненні суб'єктом господарської діяльності в ході порушення порядку здійснення такої діяльності), Розділі X, Розділі XVI, Розділі XVII (в аспекті здійснення економічної політики розподілу ресурсів) [24, с. 24].

Наступним розкриємо поняття господарської діяльності. Дане визначення, окрім теоретичних надбань, міститься в ст. 3 Господарського Кодексу України, відповідно:

Господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання в сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Отже об'єктом злочину в господарській діяльності є господарські відносини, що виникають в сфері суспільного виробництва, не включаючи сферу розподілу таких благ у населенні. До господарських відносин належать господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини [24, с. 25].

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. Організаційно-господарськими відносини – відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Внутрішньогосподарськими – відносини, що складаються між структурними елементами суб'єкта господарювання. Отже:

Злочини в сфері господарської діяльності – суспільно небезпечні діяння, передбачені КК, щодо учасників господарських відносин(держави, споживачів та інших суб'єктів господарювання) в сфері суспільного виробництва, спрямованого на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [42].

Таким чином, до злочинів в сфері господарської діяльності можна віднести діяння передбачені Розділі У(ст. 176, 177), Розділі УГЦокрім ст. 199,

200, 210, 211 та 233) Розділ УШ (здійсненні суб'єктом господарської діяльності в ході порушення порядку здійснення такої діяльності), Розділі X Розділ XI(ст.276, 276-2, 281,287 в аспекті здійснення господарської діяльності) [42, ст. 200-233].

І останнім розглянемо об'єкт злочинів в сфері підприємництва. Об'єктом, як ми вже зазначили є суспільні відносини в підприємницькій діяльності. Так ст.3 ГК зазначає: господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку є підприємницькою (підприємництво), та у ст.42ГК деталізує, що [16, с. 3, 42]:

«Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку».

В широкому трактуванні наведеної дефініції інститут підприємництва є галуззю економіки, яка пронизує всі її інститути, і виходить за межі в сфері господарських відносин. Однак для вирішення завдань кримінально-правової оцінки, необхідно застосовувати цей термін лише у вузькому розумінні, а це означає, що відносини в сфері підприємницької діяльності необхідно трактувати як відносини, що виникають в порядку здійснення фактичного підприємництва фізичними особами.

Згідно загальної теорії права, інститут права є системою відносно відокремлених правових норм, які пов'язані між собою метою регулювання однорідних суспільних відносин, тому пропонуємо розглянути нашу точку зору щодо можливого теоретичного та законодавчого виокремлення даної категорії з відповідною аргументацією [16, с. 3, 42].

Для початку, вважаємо за потрібним надати власну дефініцію правового інституту «злочини в сфері підприємництва» використовуючи системний підхід до аналізу норм законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, Кримінальний Кодекс України (безпосередньо Розділ VII). Отже, дану дефініцію можна визначити таким чином [42]:

«Злочини в сфері підприємництва» – суспільно небезпечні діяння, об'єктом посягання яких є суспільні відносини, що виникають у процесі самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, порядок якої визначений господарським та цивільним законодавством України.

Оскільки для виокремлення інституту права необхідно визначити структуру інституту пропонуємо класифікацію злочинів в сфері підприємництва, в основі якої лежить критерій – об'єкт посягання, а саме «принцип здійснення підприємницької діяльності». Даний критерій є результатом системного аналізу господарського законодавства України та виокремлення базових принципів здійснення підприємницької діяльності.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, більша частина злочинів у сфері господарської діяльності віднесена до підслідності слідчих ОВС.

Безпосереднім об'єктом визнаються конкретні суспільні відносини у сфері здійснення господарської діяльності. На рівні безпосереднього об'єкта, у разі завдання суспільно-небезпечним діянням шкоди основному та додатковому об'єктам, вирішальне значення має лише шкода, що завдається основному безпосередньому об'єкту, суспільна небезпека від завдання шкоди додатковому об'єкту вважається вже врахованою і тому сукупної кваліфікації таке діяння не потребує [81, с. 42]. Наприклад, при ухиленні від сплати податків додатковим безпосереднім об'єктом завжди виступають відносини власності, але злочин кваліфікується лише за відповідною частиною ст. 212 КК [42, с. СТ. 212].

При характеристиці кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності потрібно враховувати тенденцію сучасної економічної злочинності до розповсюдження не лише в економіці, а ще й у владі та політиці, яка втягує у сферу своїх інтересів державний апарат, проникає у сфери влади та самоврядування. Але шкода цим відносинам заподіюється не кожного разу і тому авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування виступає

факультативним безпосереднім об'єктом і у разі поєднання з основним безпосереднім об'єктом, вчинене потребує сукупної кваліфікації.

Майже половина правопорушень у сфері господарської діяльності мають бланкетні диспозиції. Правильна кваліфікація цих правопорушень неможлива без звернення до інших законодавчих та нормативних актів, за допомогою яких розкриваються їх об'єктивні і суб'єктивні ознаки. У необхідних випадках потрібно обов'язково звертатися до положень Господарського кодексу України [16], Митного кодексу України [56], Законів «Про захист економічної конкуренції» [69], «Про захист прав споживачів» [70] та інших.

Із загальної кількості злочинів, про які йдеться у розділі VII Особливої частини КК, більше половини є предметними, тобто такими, що містять вказівку на наявність предмета злочину безпосередньо у диспозиції статті. У таких випадках, предмет злочину набуває значення обов'язкової ознаки складів цих злочинів і підлягає обов'язковому встановленню та доведенню. Відсутність предмета злочину в такому разі свідчить про відсутність складу злочину. В деяких випадках предмет злочину законодавцем пов'язується з наслідками злочину та розглядається як межа криміналізації діяння. Наприклад, при ухиленні від сплати податків їх несплачена сума має відповідати значному розмірові (тисяча і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) тощо. У разі вчинення продовжуваного злочину, виникають суттєві труднощі у встановленні фізичних параметрів предмета злочину, оскільки такий соціальний показник як неоподатковуваний мінімум доходів громадян є вкрай нестабільним.

Тому, при кваліфікації предметного злочину у сфері господарської діяльності, коли предмет злочину формується не одночасно, а протягом певного часу, потрібно розподіляти загальний час на періоди, в яких закон визначав неоподатковуваний мінімум доходів громадян тією чи іншою сумою, підрахувати їх кратність, відповідно, за кожний період, після чого скласти і встановити остаточний розмір (мається на увазі сума одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян за декілька років, а не

щоквартальні зміни цієї суми). Зазначимо, що один неоподатковуваний мінімуму доходів громадян для кваліфікації злочину у 2018 р. дорівнює 881 грн. [58].

При кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності потрібно враховувати, що однією з особливостей чинного закону про кримінальну відповідальність є те, що він в деяких складах злочинів фактично ототожнює фізичні ознаки предмета злочину з наслідками, як ознакою об'єктивної сторони [20, с. 104].

За конструкцією об'єктивної сторони злочини в сфері господарської діяльності переважно виписані законодавцем як злочини з матеріальним складом, обов'язковими ознаками яких є діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та безпосередній причинний зв'язок. Цей показник значно зростає, якщо узяти до уваги кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади решти господарських злочинів [41, 26, 84].

В якості оціночних понять у деяких злочинах КК України визначає значний, великий та особливо великий розміри: («бюджетні кошти» у ст. 210 Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням та ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону»; «грошові кошти» у ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» тощо). З одного боку ці оціночні поняття розглядаються як фізичні характеристики предмета злочину, а з другого - розміри заподіяної матеріальної шкоди. Але наслідки злочину полягають не лише у заподіянні матеріальної шкоди і тому зміст цих понять все ж неоднаковий. Разом з тим, зазначена раніше методика встановлення фізичних параметрів предмета злочину є цілком прийнятною і для встановлення розміру заподіяної майнової шкоди [42, ст. 210-212].

Суб'єктами господарських злочинів можуть бути визнані ті фізичні особи, які безпосередньо займаються господарською діяльністю,

представляють інтереси господарюючих суб'єктів чи держави в сфері господарської діяльності. Зокрема, суб'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, залежно від притаманних їм обов'язкових і додаткових властивостей, кола прав і обов'язків, що покладені на них правовими приписами, можна поділити на дві категорії: 1) спеціальні суб'єкти (наприклад, службова особа, підприємець, власник, засновник, учасник, уповноважена особа, не власник тощо); 2) будь-яка особа, наділена ознаками суб'єкта злочину, яка порушує або не виконує певні господарські обов'язки і вимоги. Ознаки суб'єктів даних злочинів встановлюються за допомогою законодавчих та нормативних актів, інструкцій, наказів, розпоряджень, типових та відомчих функціональних обов'язків, цивільно-правових правочинів тощо [42, ст. 210-212].

Суб'єктивна сторона злочинів у сфері господарської діяльності характеризується умисною формою вини, за виключенням злочину, передбаченого ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) [42, ст. 227] небезпечної продукції» КК, який може вчинюватись як умисно, так і з необережності. Для деяких складів обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони виступають мета (наприклад, мета збуту при виготовленні, зберіганні, придбанні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів - ст. 199 КК тощо) [42, ст. 199] або мотив (наприклад, корисливі або інші особисті мотиви при розголошенні комерційної або банківської таємниці - ст. 232 КК) [42, ст. 232].

Таким чином, у даному питанні було проаналізовано особливості класифікації злочинів у сфері підприємницької діяльності. По-перше, поняття «злочини в сфері економіки», «злочини в сфері господарської діяльності» та «злочини в сфері підприємництва» співвідносять між собою як ціле та частини. По-друге, законодавець зібрав до Розділу VII лише частину злочинів економічного характеру, оскільки до сфери господарської діяльності не

відносяться земельні (ст.233), фінансові (ст. 210, ст. 211) та адміністративні відносини, в сфері економічного контролю добробуту країни (ст. 199, ст. 200). Систему злочинів у сфері господарської діяльності, враховуючи останні зміни, варто класифікувати таким чином: 1) злочини проти системи грошового обігу та порядку обігу деяких документів; 2) злочини проти фондового ринку; 3) злочини проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; 4) злочини проти бюджетної системи; 5) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; 6) злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю; 7) злочини проти прав кредиторів; 8) злочини проти засад добросовісної конкуренції та встановленого порядку охорони та використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг; 9) злочини проти порядку приватизації.

2.2 Особливості кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності

У даному питанні доцільно спочатку визначити парвовий зміст поняття кримінальної відповідальності.

Юридична відповідальність здійснюється в межах правовідносин між суб'єктом, який порушив приписи правової норми, з одного боку, і державою в особі її органів чи інших організацій (наприклад, власника підприємства), що уповноважені визначити щодо порушника міру відповідальності на підставі правових норм, з другого боку. Отже, юридична відповідальність гарантується діяльністю компетентних органів щодо застосування санкцій правових норм, яка здійснюється в межах юридичної процедури. Остання забезпечує об'єктивність і всебічність розгляду справи про юридичну відповідальність суб'єкта правопорушення й водночас гарантує йому право на захист від

моменту притягнення до відповідальності до її завершального етапу (реалізації) [4, с. 12].

Юридичний зміст відповідальності виражається в безумовному обов'язку правопорушника зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких передбачені санкціями правових норм. Варто мати на увазі, що законодавством передбачаються й обставини, що виключають юридичну відповідальність. Наприклад, у кримінальному праві - це необхідна оборона, крайня необхідність, казус тощо, у цивільному - непереборна сила, під впливом якої суб'єкт заподіяв шкоду правам і законним інтересам осіб [87, с. 32].

Підстави юридичної відповідальності - це необхідна єдність її фактичних і правових передумов, без яких вона не може бути реалізована. Фактичною підставою юридичної відповідальності є саме протиправне діяння (дія чи бездіяльність), у якому наявні всі елементи складу правопорушення. Юридичною підставою відповідальності є нормативні приписи, які чітко фіксують елементи складу правопорушення і містять його юридичні ознаки, і правозастосувальний акт, де дається всебічна оцінка обставин та особи, котра скоїла правопорушення, юридична кваліфікація вчинку й міститься мотивоване юридичне рішення.

Притягнення до юридичної відповідальності є одним із виявів правоохоронної функції держави, тобто такого напряму в діяльності її органів, який здійснюється виключно в правовій формі в межах компетенції й повноважень цих органів і врегульований процесуальними нормами (наприклад, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК України) [87, с. 33].

Визначаючи кримінальну відповідальність, виходять із того, що вона є одним із видів юридичної відповідальності. І хоча останню в правознавстві розуміють по-різному, проте у вузькому, спеціально-правовому, значенні юридичну відповідальність трактують як відповідальність ретроспективну, тобто як відповідну реакцію держави на вчинене в минулому правопорушення.

Із цього погляду юридичну відповідальність можна визначити як вид і міру обмеження державною владою передбачених законом прав і свобод особи, яка вчинила правопорушення [45, с. 228].

Поняття кримінальної відповідальності відповідає родовим ознакам відповідальності юридичної й водночас має видові, визначальні ознаки, а саме:

- 1) кримінальна відповідальність - це вид державного примусу, що полягає насамперед в осуді злочинця і його діяння обвинувальним вироком суду, а також у покладанні додаткових для винного позбавлень і обмежень;
- 2) вид і міра обмежень особистого (наприклад, позбавлення волі), майнового (наприклад, штраф) або іншого характеру (наприклад, позбавлення права обіймати певні посади) визначені тільки в кримінальному законі й передусім у санкції кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за вчинений злочин;
- 3) кримінальна відповідальність є реальною взаємодією суду і спеціальних органів виконавчої влади, держави й особи, визнаної винною в учиненні злочину, у результаті чого ця особа зазнає визначених обмежень;
- 4) зазнавання зазначених обмежень завжди має вимушений, а не добровільний характер, оскільки їх застосування є обов'язком суду та спеціально уповноважених органів держави;
- 5) кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення злочину, що є підставою такої відповідальності [45, с. 229].

Так, О.М. Литвак зазначив, що «кримінальна відповідальність» як один із видів юридичної відповідальності являє собою реальне виконання кримінально-правової норми, результатом якого є справедливе вирішення того чи іншого конфлікту, що виник у скоєнні небезпечного для суспільства діяння, шляхом негативної оцінки поведінки цієї особи спеціальним органом держави - судом - і застосування до винної особи засобів державного примусу - покарання [50, с. 17].

Ю.О. Світлична зазначила, що поняття кримінальної відповідальності - це покладений на особу державою або суспільством чи прийнятий особою на себе самостійно обов'язок при порушенні кримінально-правових норм дати відповідь за свою поведінку компетентним органам і прийняти примусові

заходи (покарання), адекватні ступеню суспільної небезпечності вчиненого злочину [80, с. 48].

Отже, кримінальна відповідальність — це вимушене зазнавання особою, котра вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених Кримінальним кодексом України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на винного спеціальними органами держави.

Досліджуючи питання, з якого моменту виникає кримінальна відповідальність і коли вона настає, що має важливе значення для правильного визначення цього поняття, варто відзначити, що в юридичній літературі з цього приводу не існує єдиної думки.

Убачається, що це питання може бути вирішено лише на підставі аналізу кримінально-правових відносин, оскільки саме в суспільних відносинах матеріалізується відповідальність, а право лише закріплює ці відносини в певній формі. Кримінальні правовідносини виникають у зв'язку з певною подією (фактом), із яким закон пов'язує настання правових наслідків.

Однак варто зазначити, що кримінальна відповідальність протікає в межах кримінально-правових відносин. Деякі вчені вважають, що вона виникає з моменту набуття законної сили обвинувальним вироком суду та закінчується, за загальним правилом, у момент погашення й зняття судимості. Такий погляд на момент виникнення і припинення кримінальної відповідальності, як уже було досліджено вище, не є в науці загальновизнаним, оскільки багато хто переконаний, що кримінальна відповідальність виникає на більш ранніх стадіях - із моменту вчинення злочину, затримання або арешту підозрюваного, повідомлення про підозру тощо.

Відповідно до п. 14 ст. 3 КПК України, притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення. Отже, відповідно до вимог КПК України, кримінальна відповідальність виникає вже на стадії досудового розслідування, зокрема з моменту повідомлення особі про підозру [43, ст. 14].

Справді, саме притягнення до кримінальної відповідальності настає з моменту постановлення вироку суду. Однак таке притягнення потрібно розглядати як явище, що триває, має свій початок і кінець. Саме це має на увазі й законодавець у приписах ст. 3 КПК України та Конституційний Суд України у своєму рішенні [43, ст. 3].

Значення притягнення до кримінальної відповідальності полягає не у визнанні особи винною й не в установленні кримінальної відповідальності, а у створенні для цього необхідних умов. У результаті розслідування встановлюються фактичні дані, необхідні для вирішення питання, чи були підстави для виникнення кримінальних правовідносин, чи був скоєний злочин і ким [43].

Формулювання законодавцем складів злочинів з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками є засобом диференціації кримінальної відповідальності. Наукою кримінального права доведено, що така диференціація буде дієвою за умови дотримання такого правила: у статтях, які мають частини, мінімальний рівень санкції частини статті, яка посилює покарання, не повинен виходити за максимальну межу покарання, що встановлене за менш небезпечне діяння [43].

На жаль, законодавець у багатьох випадках при конструюванні санкцій статей розділу VII КК України ігнорує це майже загальновизнане вченими-криміналістами правило. Мінімальний рівень санкцій частин статей, що містять кваліфіковані та особливо кваліфіковані ознаки злочинів, виходить за максимальну межу покарання, що встановлене за менш небезпечне діяння у статтях 199, 200, 201, 209, 209-1, 210, 211, 223, 228, 229 КК [42, ст. 199-229].

У окремих випадках позиція законодавця взагалі не піддається логічному поясненню. Зокрема, санкція частини першої ст. 223 КК «Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів» містить як один із альтернативних видів основного покарання - штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [42, ст. 223 Санкція частини другої цієї статті також починається з альтернативного виду основного покарання - штрафу,

розмір якого встановлений так само, як і у частині першій зазначеної статті - до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а інші альтернативні види основного покарання є більш суворими порівняно з передбаченими у частині першій ст. 223 КК. Подібне спостерігається і в ст. 229 КК «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару». Частина перша цієї статті у санкції передбачає один із альтернативних видів основного покарання у виді виправних робіт на строк до двох років. Частина друга зазначеної статті, в якій містяться кваліфікуючі ознаки, також у санкції одним із альтернативних видів основного покарання називає виправні роботи на строк до двох років, тоді як інші види покарання є значно суворішими порівняно з передбаченими у частині першій цієї статті [42, ст. 223, 229].

Зазначені недоліки у формулюванні санкцій частин статей КК, що містять кваліфікуючі ознаки, призводить до того, що законодавець надає суду право, не мотивуючи свого рішення, призначити однакові покарання за злочин, вчинений без кваліфікуючих ознак, і злочин, суспільна небезпечність якого за рахунок наявності цих ознак підвищена. Так, оскільки частина перша ст. 199 КК передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, а частина друга ст. 199 КК - від п'яти до десяти років, то за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту, а також збут підробленої національної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, вчинені без кваліфікуючих ознак, і за ті ж самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб чи у великому розмірі, суд може, виходячи з меж санкцій статей, призначити одне і те ж покарання. Тим самим нівелюється диференціація кримінальної відповідальності, а проблеми караності злочину з кваліфікуючими ознаками штучно переміщуються до сфери індивідуалізації покарання. На думку С.Дементьєва, така недосконалість кримінально-правових санкцій є однією з причин падіння або зниження авторитету правосуддя, існування корупції у цій сфері [42, ст. 199].

Із цього випливає, що санкції статей 199, 200, 201, 209, 209-1, 210, 211, 223, 228, 229 КК мають бути змінені таким чином, щоб виключити вихід мінімального покарання за злочин, обтяжений кваліфікуючими або особливо кваліфікуючими ознаками, за межі максимального покарання за злочин, передбачений іншою частиною тієї самої статті КК, у якій ці ознаки відсутні [42, ст. 199-229].

У переважній більшості випадків при формулюванні санкцій статей розділу VII Особливої частини КК законодавець підвищує караність діяння за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак поступово. Значна кількість злочинів у сфері господарської діяльності за відсутності кваліфікуючих ознак є злочинами невеликої тяжкості, за наявності кваліфікуючих ознак - злочинами середньої тяжкості, а з особливо кваліфікуючими - тяжкими. Таке рішення відповідає виробленому наукою кримінального права правилу, згідно з яким кваліфікований злочин різниться від простого за типовим ступенем суспільної небезпеки, характер же останньої - однаковий для обох злочинів. Тому суттєві, різкі «скачки» сходинками покарань, як правило, необґрунтовані, а різниця за ступенем тяжкості між основним та кваліфікованим або кваліфікованим та особливо кваліфікованим злочином повинна бути не більша, ніж на одну позицію [42].

У межах розділу VII Особливої частини КК це правило не враховане у статтях 212, 212-1 та ст. 233 КК. Так, ст. 212 КК «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» та ст. 212-1 КК «Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» складаються з трьох частин. Злочини, передбачені частинами першою та другою статей 212 та 212-1 КК, є злочинами невеликої тяжкості. Злочини, передбачені частинами третіми зазначених статей, які містять як особливо кваліфікуючі ознаки вчинення їх особою, раніше судимою за відповідний злочин та в особливо великих розмірах, одразу постають тяжкими злочинами, при цьому з максимальним для цієї категорії розміром основного покарання -

позбавлення волі до десяти років [42, ст. 212]. У ст. 233 КК «Незаконна приватизація державного комунального майна» злочин, передбачений частиною першою цієї статті, є злочином середньої тяжкості, за наявності таких кваліфікованих ознак, як вчинення у великих розмірах та вчинення групою осіб за попередньою змовою (частина друга ст. 233 КК) - особливо тяжким злочином. З таким рішенням законодавця важко погодитись. Як бачимо, різкі перепади в оцінці ступеня суспільної небезпечності зазначених злочинів за наявності кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак мають місце при використанні обставин, що є типовими для відповідно частин другої та третьої статей, які передбачають відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. Але при цьому у інших складах злочинів розглядуваної групи таких «стрибків» не спостерігається. З цього випливає, що санкції статей 212 та 212-1, 233 КК мають бути зменшеними таким чином, щоб злочини, передбачені різними частинами однієї статті, за ступенем тяжкості відрізнялись не більш як на одну категорію [42, ст. 233].

Отже, конструкція кваліфікованих складів злочинів у сфері підприємницької діяльності загалом відповідає правилам, виробленим наукою кримінального права та судовою практикою. Але в окремих випадках існує необхідність удосконалення в цій частині кримінального законодавства шляхом приведення санкцій окремих частин статей КК, що передбачають відповідальність за кваліфіковані та особливо кваліфіковані злочини у сфері господарської діяльності, відповідно до правил диференціації кримінальної відповідальності. Зокрема, санкції статей 199, 200, 201, 209, 209-1, 210, 211, 223, 225, 228, 229 КК мають бути змінені таким чином, щоб виключити вихід мінімального покарання за злочин, обтяжений кваліфікуючими або особливо кваліфікуючими ознаками, за межі максимального покарання за злочин, передбачений іншою частиною тієї самої статті КК, у якій ці ознаки відсутні. Санкції статей 212 та 212-1 та 233 мають бути перероблені таким чином, щоб за ступенем тяжкості злочини, передбачені різними частинами однієї статті, різнились не більш як на одну категорію.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Міжнародний досвід правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності

Серед основних проблем економічної безпеки підприємств можна виділити низьку ефективність їх діяльності, недосконалість податкової системи країни, нездорову конкуренцію, відсутність високопрофесійного кадрового потенціалу.

Для ефективного впровадження питань економічної безпеки в реалії своєї діяльності, досить доречним буде застосовувати зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки підприємств.

Оскільки в країнах з економічною стабільністю існує досить великий позитивний досвід щодо питань національної економічної безпеки, в даний час зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки представляє безперечний інтерес. Розглянемо на прикладі деяких країн різні аспекти забезпечення економічної безпеки, які можуть представляти інтерес для вітчизняних підприємств [8, с. 122].

Виділяючи взаємозв'язок між розвитком підприємств та рівнем їх економічної безпеки, в країнах зі стабільною економікою останнім часом більшість законодавчих обмежень було скасовано, застосовано стимулюючу функцію оподаткування та створено сприятливі фінансово-економічні умови для інвестицій та розвитку підприємництва.

Аналіз показав, що зазначені заходи дозволили країнам Західної Європи та Японії бути лідерами в питаннях розвитку підприємницької діяльності та займати перші місця у світових рейтингах за показниками адаптації підприємств у правовій та економічній сфері. Цим пояснюється інвестиційна привабливість їх підприємств [8, с. 123].

Варто скористатися американським досвідом, оскільки термін "економічна безпека" був введений 26-им президентом США Теодором Рузвельтом у 1904 році.

Для подолання економічної кризи та відтворення ефективного виробництва, Т. Рузвельт на початку свого правління затвердив 15 законодавчих актів. Він відмовився від практики невтручання країни в ринкові відносини й запропонував системно об'єднати підприємницьку діяльність з державним регулюванням господарських процесів підприємств. Підґрунтям такої позиції була необхідність покращення соціального клімату американського суспільства, оскільки економічні інтереси підприємств пов'язані з соціальною політикою держави [49, с. 82].

Для координації питань в цьому напрямі президент Т. Рузвельт у червні 1934 р. вирішив прийняти ряд відповідних законів та створити федеральній комітет з економічної безпеки (The Economic security Act of 1935) та соціального захисту населення (The Social Security Act of 1935) [68, с. 39].

Ці заходи надали можливість закінчити довгий процес пошуку дієвих методів для підтримки економічної безпеки шляхом створення ефективної законодавчої бази.

Поняття "національна економічна безпека" стало активно використовуватися США в 1970 роки. Основними ключовими моментами економічної безпеки США в той період стали [89, с. 39]:

- Покращення якості товарів американського виробництва, що дало конкурентні переваги на зовнішньому ринку.
- Зменшення залежності держави від зовнішніх позик.
- Зміцнення можливостей країни виконувати міжнародні зобов'язання в торгово-економічних та інших галузях.

Безпека економіки Сполучених Штатів виступає найважливішою та незмінною складовою загальнонаціональної безпеки країни, що зафіксовано на законодавчому рівні. Серед найбільш значимих американських законів було прийнято:

- У 1996 році закон про економічну безпеку (The Economic Security Act), який зазначив основні питання економічної безпеки загального характеру.
- У 1999 році прийнято закон про освіту для економічної безпеки (The Education for Economic Security Act), який дозволив підвищити ефективність американської освіти й науки.
- Закон про економічну безпеку та відтворення (The Economic Security & Recovery Act of), який вступив в дію у 2001 році, відрегулював питання податкового законодавства, визначив основні пріоритетні напрями розвитку національної економіки, створення сприятливого митного клімату.
- Наступного року було затверджено закон про створення робочих місць і економічну безпеку (Job Creation and Economic Security Act), який регулював питання подолання безробіття, ринку праці, економічного та соціального захисту населення та інше [49, с. 84].

В сучасних умовах в США питання економічної безпеки діяльності суб'єктів господарювання тісно переплітається з інформаційною безпекою. Фактично, ці категорії стали в практичному житті майже тотожними.

Слід зазначити, що законодавчий рівень інформаційної безпеки найбільше забезпечений у США, де нараховується близько 500 законодавчих актів. Оцінним стандартом захисту інформації є стандарт Міністерства оборони США «Критерії оцінювання довірених комп'ютерних систем» [49, с. 85].

Ця праця, звана найчастіше за кольором обкладинки «Помаранчевою книгою», була вперше опублікована в серпні 1983 року. У ній йдеться не про безпечні, а про довірени системи, тобто системи, яким можна надати певний ступінь довіри. Детальний аналіз змісту «Помаранчевої книги» підтверджує, що це основний стандарт захисту інформації, що використовується в США усередині підприємництва. Він покладений в основу системи колективної безпеки американського бізнесу, що запроваджений з початку 90-х рр. XX ст. Державний департамент і понад 500 корпорацій США регулярно обмінюються інформацією з найгостріших питань загроз підприємницькій діяльності з метою

захисту американських громадян. Так, понад 70% американських підприємців звертаються за допомогою до відповідних охоронно-детективних агентств.

Сьогодні законодавство США у сфері забезпечення інформаційної безпеки складається з федеральних законів та законів штатів, які створили правову основу для формування єдиної державної політики в галузі захисту інформації для забезпечення інтересів національної безпеки. Насамперед, це такі закони: «Про інформаційну безпеку», «Про удосконалення інформаційної безпеки» (1997 р.), «Про комп'ютерне шахрайство та зловживання» (1986 р.), «Про свободу інформації» (1967 р.), «Про висвітлення діяльності уряду», «Про охорону особистих таємниць», «Про таємницю» (1974 р.), «Про право на фінансову таємницю» (1978 р.), «Про доступ до інформації про діяльність ЦРУ» (1984 р.), «Про безпеку комп'ютерних систем» (1987 р.) та багато інші. З метою посилення кібербезпеки президент США Д. Трамп 11 травня 2017 р. підписав новий указ про кібернетичний захист федеральних мереж, який має допомогти в захисті від хакерів найбільш важливих об'єктів інфраструктури США [36].

Необхідно зазначити, що успішні суб'єкти бізнесу, співпрацюючи з найнятими охоронно-детективними агентствами, з метою мінімізації господарських ризиків можуть створювати власні служби безпеки. Більше того, у США характерною під час створення таких служб є участь працівників ФБР та ЦРУ, що дає змогу використовувати власну базу даних, досвід відбору працівників до служби безпеки фірми та сформувати при них свої спеціалізовані відділи чи відділення, в яких, як правило, працюють співробітники спеціальних служб в особі офіцерів безпеки. У такий спосіб держава, не втручаючись у виробничо-господарський процес фірми, намагається не допустити або ж мінімізувати потенційні втрати суб'єкта бізнесу [36].

Розглядаючи проблемні питання захисту інформації суб'єктів господарювання, не можна залишити осторонь проблему доступу до даних, що знаходяться в пам'яті ЕОМ. Особливу увагу хотілося б приділити

інтелектуальним картам як надійному засобу контролю доступу. Провідна технологія галузі на сьогоднішній день - Ехросаб, вироблена фірмою СНЕБЕРЕАКЕ (США), являє собою маленький пластиковий (розміром з кредитну картку) прилад, що містить вбудований комп'ютерний чіп. Однак, інформаційна ємність цієї картки приблизно в 500 разів перевищує відповідний параметр карток з магнітними мітками, що істотно прискорює пропуск відвідувачів під час використання їх в системах санкціонованого доступу [39, с. 53].

Пластикова картка має вбудовану напівпровідникову пам'ять, яка зберігає інформацію про користувача. Для використання таких карток застосовуються зчитувальні/записуючі пристрої, що дозволяють не тільки розшифрувати і прочитувати інформацію, занесену в картку, а й внести в неї в міру необхідності додаткову інформацію. Серед можливих її застосувань можна зазначити такі, як контроль безпеки мереж комп'ютерів, будівель, охорона парковок, а також - облік банківських рахунків, оплата телефонних розмов і т. ін.

Необхідно підкреслити, що до теперішнього часу не повідомлялося ні про жоден випадок підробки інтелектуальних карток. Витрати на експлуатацію, що важливо, теж дуже низькі. У сфері підготовленості кадрів з питань захисту інформації Сполучені Штати також є однією з передових країн. Це питання вирішується на державному рівні і діяльність служб безпеки контролюються президентом. Тому той позитивний досвід, який з цих питань можна використовувати у нас в країні, дуже цінний [36].

Якщо звернутися до Європи, то можна відмітити, що у Франції питання соціально-економічної безпеки бізнесу почали піднімати в п'ятдесятих роках ХХ століття. Наприкінці 90-х років уряд Франції прийняв серію нормативно-правових актів щодо покращення соціально-економічного стану безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Це було необхідно у зв'язку із інтеграцією Франції в країни Європейського Союзу.

Соціально-економічна безпека у Франції наприкінці ХХ століття регулювалась в трьох напрямках [49, с. 130].

По-перше, законом було визначено захист майна підприємств, їх інтелектуальної власності, а також захист систем інформації та управління, які належать підприємствам, тобто захист всіх активів підприємств.

Наступним напрямом стало впровадження безперервного моніторингу конкурентів на внутрішньому та зовнішньому ринках та визначення критеріїв, за якими підприємства поступаються конкурентам.

Останнім напрямом було регулювання кризових явищ в економіці державою з одного боку та фахівцями підприємств з іншого. Особу увагу приділяли виявленню та своєчасному уникненню загроз, що виникали внаслідок неефективних управлінських рішень через відсутність необхідної інформації, потрібної для керівництва підприємством.

Підтримку економічної безпеки французьких підприємств на належному рівні забезпечувала система, яка мала два рівні. При Міністерствах були створенні управління з підтримки соціально-економічної безпеки національних підприємств. В їх обов'язки входило захист підприємств та своєчасне забезпечення керівництва необхідною інформацією щодо можливих економічних загроз .

Крім цього, при державному казначействі, із залученням кваліфікованих фахівців з митниці, було сформовано управління із підтримки соціально-економічної безпеки підприємств [49, с. 132].

Заходи, щодо забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств у Великобританії, Італії та Іспанії були подібними. Стабільна та впливова система соціально-економічної безпеки підприємств в цих країнах базується на дієвій нормативно-правовій базі.

Прикладом цього виступає Іспанія, в якій стабільність соціально-економічної безпеки компаній забезпечив закон "Про вдосконалення й захист національної промисловості" [36]. В Італії підтримуються державою закордонні підприємства, які є залежними від товарів та послуг італійських підприємств.

Японія перша країна Далекого Сходу, яка яскраво продемонструвала вміння пристосовувати світовий управлінський і технологічний досвід до умов азіатського суспільства, його національних інтересів. Японський уряд усвідомив, що в сучасних економічних умовах, коли відбувається глобалізація економіки, загострюється конкуренція, державної підтримки та допомоги потребують, перш за все, підприємства малого та середнього бізнесу [8].

Потрібно відмітити, що японцям вдається зберігати основи своєї культури, традиційних інститутів і відносин, видозмінюючи їх лише в тій мірі, у якій цього вимагають завдання підвищення ефективності і конкурентоспроможності країни та її підприємств в постіндустріальну епоху і період глобального розвитку. Особлива увага приділяється культурі управління та макроекономічного регулювання. Важливим елементом пристосування японської економіки до нових умов став перехід (при збереженні контролю) ряду виробничих потужностей за кордон в країни з великими ринками, з більш дешевою робочою силою і сприятливими валютними курсами. Японія перетворилася на найбільшого в світі кредитора, має друге місце (після КНР) по запасах золотовалютних резервів [83, с. 95].

У результаті була досягнута висока конкурентоспроможність японських підприємств та, як наслідок, високий соціально-економічний рівень країни. Серед основних характеристик Японії можна назвати: стабільність, сталий розвиток, низький рівень інфляції і високий рівень заощаджень населення, сприятливі умови інвестування, якісну освіту і охорону здоров'я, високий рівень життя, видатні показники тривалості життя та інше.

При території в 378 тис. кв. км і населенні в 127 млн осіб, на частку Японії припадає до 12% світового промислового виробництва (III місце в світі за обсягом ВВП), кожен четвертий створений в світі автомобіль або телевізор і кожне друге торгове судно японські. Японці не тільки якісно, але і багато працюють. У країні одна з найвищих в світі тривалість робочого часу, що складає 2088 годин на рік (в США 1924 години, в ФРН 1655 годин), а відпустка зазвичай триває не більше тижня [63].

Японцям властива подвійність світогляду: спокійна адаптація до західного способу життя і в той же самий час захист національних цінностей і звичаїв. В результаті, часто виникає ситуація, коли модель поведінки, вигляд, одяг запозичені, а мотивація основних життєвих принципів традиційна. На роботі і в політиці зовні японець може вести себе "по-європейськи", але внутрішньо знаходиться в системі традиційних цінностей [49, 115-116].

Два основних принципи формують підходи щодо питань економічної безпеки японських підприємств:

- 1) розвиток економічної стабільності країни;
- 2) створення такого внутрішнього середовища, яке б сприяло покращенню національних інтересів країни [89, с. 82].

Японія має певні національні особливості, малу кількість іноземних інвестицій, відносну закритість японського суспільства, що впливає на внутрішню політику економічної безпеки підприємств. Загальна доктрина національних інтересів Японії була сформована ще у 70-х роках двадцятого століття. Вона охоплювала декілька напрямів: суспільну безпеку, військову безпеку країни та зовнішньоекономічну стабільність.

Причому головним завданням політики економічної безпеки стало підвищення зовнішньополітичного впливу Японії, який базується на високому економічному потенціалі. Досягнення цієї мети було здійснено через реалізацію таких завдань: всебічне сприяння розвитку ринкових відносин у світовій економіці; забезпечення стійкого балансу між капіталістичним і соціалістичним шляхами розвитку; сприяння стабільності економічних і політичних взаємовідносин між Північчю та Півднем.

У період перетворення та розвитку японської системи економічної безпеки можна виділити дві основні тенденції. По-перше, це імплементація японської економіки у світову, а по-друге, її часткова автономізація в межах союзу із Сполученими Штатами. Слід зазначити, що чим більше Японія вважає себе впливовою державою, тим менше консервативних аспектів залишається в її системі економічної безпеки [89, с. 82].

Найважливішою з "нових азіатських держав" сучасного світу є Китай. Останніми роками цій країні належить вагоме місце не лише в регіональному, але й у світовому масштабі. Проте на міжнародній арені КНР позиціонує себе як країну, що "розвивається". Специфіка китайської економіки (ринок в соціалістичному вигляді), унікальне місце розташування країни, яке допомагає їй у загальносвітових господарських зв'язках, додають особливий "колерит" загальним для всього світу економічним питанням у китайському сприйнятті. Це відноситься, зокрема, і до проблеми економічної безпеки, яка для КНР є вельми актуальною. В основі китайського трактування економічної безпеки лежить "економічний суверенітет", особливо незалежність в ухваленні рішень. Проте в сучасній КНР, на думку китайських науковців, "немає приводів для оптимізму". Економічний суверенітет знаходиться під тиском "потужних груп інтересів, особливо зарубіжних". Забезпеченість Китаю ресурсами "на душу населення" також є значно нижчою світових показників. Промисловість знаходиться у залежності від іноземного фінансового капіталу, який "вичавлює її прибутки". Багато китайських підприємств повинні "підкорятися" транснаціональним корпораціям і ставати лише "елементом в їх виробничому ланцюзі" [50, с. 182]. Таким чином, найбільш важливі загрози для Китаю є саме в області економічного суверенітету. Для країн, що розвиваються, таких, як Китай, економічна безпека краще всього визначається як здатність забезпечувати поступове зростання життєвих стандартів усього населення через національний економічний розвиток при збереженні економічної незалежності. Іншими словами, в економічній безпеці є дві сторони "медалі": конкурентоспроможність і незалежний економічний суверенітет [50, с. 183].

Уряд Німеччини підтримує соціально-економічну безпеку компаній через систему соціального страхування. Основні функції держави в цьому напрямі базуються на дієвих законах [36].

Національна політика держави базується на гарантіях прав громадян, економічній та соціальній справедливості, сприяючи добробуту населення та стримуючи розшарування суспільства на заможних та бідних. Для досягнення

належного рівня економічної безпеки німецьких підприємств, разом з власними охоронними структурними підрозділами та незалежними охоронними фірмами, створені державні охоронні агентства, які тісно співпрацюють зі службами федеральної розвідки щодо питань економічної безпеки підприємств.

На сьогоднішній день країни Європейського Союзу у сфері впровадження науково-дослідних та досліднокон-структорських робіт для підвищення рівня захищеності національних підприємств являються найвпливовішими конкурентами Америки та Японії.

Російський шлях забезпечення соціально-економічної безпеки підприємств перейняли Казахстан та Білорусь. Наприкінці ХХ століття урядом Казахстану було впроваджено Стратегію соціально-економічної безпеки Республіки Казахстан та її підприємств, яка наслідувала російські принципи безпеки. Цей документ висвітлював як зовнішні, так і внутрішні джерела загроз діяльності національних підприємств [36]. Виходячи з цього нормативного документу, і держава, і підприємства Республіки Казахстан повинні сприяти зниженню економічних ризиків, під контролем уряду.

Проаналізувавши світовий досвід створення належного рівня економічної безпеки національних підприємств, потрібно сказати, що головна роль в цьому належить державі.

В якості приклада можна навести такі країни, як Німеччина, Казахстан, Білорусь, Великобританія, Італія, Іспанія в яких дієва законодавча база стимулює економічний розвиток підприємств малого та середнього бізнесу та запобігає кризовим явищам.

Законодавча база Іспанії, Великобританії, Казахстану та Білорусі спрямована, перш за все, на попередження небезпечних ситуацій в економіці.

Уряд Китаю спрямовує законодавчу базу на підтримку національних інвестицій у пріоритетні галузі економіки країни.

Для досягнення економічної безпеки своїх підприємств, більшість країн із стабільною економікою інвестують у інноваційні проекти та сприяють розвитку науково-технічного забезпечення [36]. Значна кількість компаній в розвинутих

країнах керуються принципами: наукові знання виступають ключем в забезпечене майбутнє; сучасні технології створюють основу розвитку соціально-економічної безпеки підприємств; керівництво підприємств повинно стимулювати розвиток науки і технічного забезпечення.

В економічно розвинених країнах нормативно-правова база визначає об'єктивну реальність ризиків, які пов'язані із посиленням конкуренції та загостренням проблем ринкового середовища в різних сферах діяльності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Для цього необхідно застосовувати відповідні організаційні та структурні заходи підтримки та забезпечення стійкості підприємств, виділяючи, сектори малого і середнього бізнесу в сучасних складних умовах.

Проаналізувавши особливості зарубіжного досвіду у сфері правового регулювання безпеки підприємницької діяльності, можна сказати, що для підвищення економічної безпеки українських підприємств дуже важливо враховувати міжнародний досвід. Правове забезпечення регулювання економічної безпеки підприємництва має різні моделі, що залежать від типу правових систем різних країн. Світовий досвід показує, що можна організувати дієвий комплекс щодо економічної безпеки вітчизняних підприємств на базі аналізу ефективних дій розвинутих країн у галузі забезпечення економічної безпеки підприємств, а також враховуючи помилки, які були зроблені.

3.2. Стан кримінально-правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні

У низці публікацій злочинність аналізується як загроза національній безпеці України, а кримінологічна безпека визначається як складова системи національної безпеки [26, с. 22], що вбачається вельми виправданим з точки зору підходу до злочинності як внутрішньодержавної проблеми. Але у зв'язку із процесами глобалізації та кримінальної її складової, що уособлена

транснаціональними та міжнародними формами злочинної діяльності, обмежувати об'єкт кримінологічної безпеки внутрішньонаціональними інтересами не варто.

Власне кримінологічна безпека може розглядатися і як мета, і як засіб (забезпечення) її досягнення в загальній системі соціально-правового контролю над злочинністю. Проміжними ж цілями кримінологічної безпеки є захист (охорона) від загроз криміногенного характеру на рівні об'єктивної дійсності та суб'єктивного сприйняття стану безпеки [81, с. 109].

Що стосується об'єктивної дійсності, слід визнати, що довгий час кримінологічна політика держави уособлювалась завданням «боротьби зі злочинністю» та залежала від політичної персоніфікованої волі, а діяльність правоохоронних органів спрямовувалась не на вирішення кримінальних конфліктів, а на максимальне виявлення і реєстрацію правопорушень. Причому «робота на показники» ставала провідною метою та критерієм ефективності кримінальної юстиції. Питання про якість функціонування правоохоронної системи – збільшення кількості зареєстрованих злочинів у звітний період (активніше працюють співробітники) чи все-таки їх зменшення (вдалося стабілізувати криміногенну ситуацію) – залишалось риторичним [34].

Концепція кримінологічної безпеки враховує значимість профілактичної діяльності щодо зменшення кількості вчинюваних злочинів, тим не менш покликана забезпечити охорону суспільства від розширеного самовідтворення злочинів, зменшення їх рецидивонебезпечності та головне гарантування максимального усунення суспільно шкідливих наслідків.

Такі цільові пріоритети дають можливість знизити й психологічне напруження, страх перед злочинністю, що як відомо, є криміногенним фактором (ось, що малось на увазі під суб'єктивним сприйняттям стану безпеки), підвищити здатність суспільства протистояти злочинним проявам та, як видається, ліквідувати або принаймні зменшити ступінь недовіри населення до правоохоронних інститутів. Співпраця щодо забезпечення кримінологічної безпеки між громадою та державою на основі моделі соціального партнерства

автоматично усуває конфронтацію «силові структури» – суспільство». Спільна мета та зацікавленість населення, гарантована невідворотністю державної реакції на злочинні прояви, дозволить зробити правоохоронну діяльність соціально спрямованою та зменшити витрати на кримінальну юстицію в цілому [46].

Основні ризики (загрози) кримінологічної безпеки – один із найбільш об'ємних за змістом елемент. Враховуючи його неоднорідність, у літературі зроблені спроби групувати (класифікувати) види загроз безпеці. Зокрема, виділяють такі, як самозагроза (потенційна можливість стати жертвою злочину); безпосередня загроза (кримінально-карані дії); опосередкована загроза (пропаганда кримінальної культури тощо)[48, с. 8]. Питання загроз кримінологічної безпеки потребує окремого самостійного розгляду, тому у межах даного дослідження лише зазначимо, що з огляду на акцентування об'єкта кримінологічної безпеки на суспільстві та суспільних відносинах створюється можливість оцінювати й приховані (латентні) форми загроз та виявляти детермінаційні зв'язки між ними.

Організаційно-правове забезпечення кримінологічної безпеки відображає практичну необхідність розробки науково обґрунтованих інноваційних механізмів та технологій охорони соціуму від загроз криміногенного характеру [23, с. 122].

Сучасною формою протидії злочинності у сфері економічної діяльності, у тому числі у сфері підприємництва, на території України є система спеціалізованих підрозділів, очолюваних Департаментом ДСБЕЗ МВС України та регіональних управлінь ДСБЕЗ. Як основні завдання служби ДСБЕЗ МВС України були визначені такі: своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм; аналіз і прогнозування криміногенних процесів, що відбуваються у сфері економіки та своєчасне інформування про них органів державної виконавчої влади; виявлення і припинення фактів приховування прибутків від оподаткування, за які передбачена кримінальна відповідальність; виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень у галузі

економіки, та вжиття заходів щодо їх усунення [25, 218]. Незважаючи на скасування цього положення, служба ДСБЕЗ продовжує існувати й виконувати ці завдання на фоні реформування системи органів внутрішніх справ.

Стан роботи у сфері кримінологічної безпеки свідчить про те, що на сьогодні підрозділами служби ДСБЕЗ запобіганню злочинності у сфері підприємницької діяльності приділяється недостатня увага. Причина сформованої ситуації, можливо, загальна для запобіжної діяльності, оскільки всі зусилля правоохоронних органів головним чином спрямовуються на припинення й розкриття конкретних злочинів. Зрозуміло, це не може не відбитися на ефективності запобіжної діяльності. Свідченням тому є постійне зростання кількості вчинених зловживань та інших службових злочинів у сфері підприємницької діяльності. Однак вітчизняна кримінальна політика більше має на цей час популістський і політично-зумовлений характер, ніж спрямовується на запобігання конкретним видам злочинів [30, с. 104].

Для зменшення кількості зловживань та інших службових злочинів, учинюваних у сфері підприємницької діяльності, на нашу думку, необхідно здійснити такі заходи: а) перегляд і відповідне корегування чинного законодавства України (Конституція України, закони України, що визначають і упорядковують діяльність правоохоронних органів, які взаємодіють із МВС України в запобіганні злочинам у сфері господарської діяльності); б) законодавче визначення чітких функцій підрозділів ДСБЕЗ після їх реформування й реформування фіскальної служби, зміни критеріїв оцінювання їхньої діяльності в протидії злочинам у сфері господарської та підприємницької діяльності; в) відпрацювання системи й механізмів демократичного цивільного контролю над органами внутрішніх справ України, що здійснюють виявлення та розкриття й розслідування злочинів у сфері підприємницької діяльності [30, 104-106].

Для забезпечення реалізації зазначених пропозицій необхідно внести відповідні зміни й до КПК України, деяких інших законів України, зарахувати до підслідності МВС України склади злочинів, що вчиняються у сфері

господарювання. Також, як уже зазначалося раніше, можна провести декриміналізацію окремих злочинів у сфері господарської діяльності невеликої та середньої тяжкості (частково це уже зроблено, але кількість злочинів лише зросла) [22, 117].

Впровадження в життя наведених рекомендацій і пропозицій може стати підґрунтям для розробки та затвердження в установленому порядку напрямів реформування правоохоронних органів України, зокрема МВС України та Державної фіскальної служби (далі - ДФС) України. Усе це надасть можливість досягти суттєвого прогресу на шляху виконання взятих Україною зобов'язань перед європейськими інституціями й забезпечити конституційні права і свободи громадян нашої держави, які займаються підприємницької діяльністю, і тих, хто є споживачами продукції підприємництва [68].

Специфіка організації запобігання злочинності у сфері підприємництва в Україні виявляється в тому, що різні аспекти цієї роботи покладені на різні правоохоронні органи. Така ситуація викликає необхідність, з одного боку, досить чітко розмежувати компетенцію та відповідальність різних суб'єктів у вирішенні загального завдання протидії злочинності у сфері господарської діяльності та її частки - підприємництва, а з іншого - визначити найбільш ефективні напрями спільної діяльності щодо зниження рівня економічної злочинності як загалом, так і її окремих видів [2].

Аналіз практики й матеріалів проведених наукових досліджень економічної злочинності показує, що основними формами координації діяльності суб'єктів запобігання злочинам службових осіб у сфері підприємницької діяльності є такі: 1) спільне визначення стратегії боротьби зі зловживаннями та злочинами службових осіб у сфері підприємницької діяльності, розробка й реалізація державних і регіональних програм щодо виявлення і припинення цих злочинів; 2) створення й систематичне поповнення об'єднаного банку даних, що забезпечує надходження необхідної оперативної інформації та її ефективне використання з метою виявлення й документування злочинної підприємницької діяльності; 3) розробка та проведення спільних

оперативно-тактичних операцій щодо припинення найбільш небезпечних виявів організованої злочинності у сфері підприємницької діяльності (особливо контрабанди підакцизних товарів і їх нелегального продажу, що стали найбільш актуальними останні півтора року); 4) систематичне вивчення особливостей злочинної діяльності службових осіб у сфері підприємництва, появи нових її форм для своєчасного поповнення арсеналу засобів виявлення та розкриття вчинених злочинів; 5) виявлення причинового комплексу, що сприяє вчиненню злочинів службових осіб у сфері підприємницької діяльності, і визначення заходів, які забезпечують їх нейтралізацію [21].

Зазначені стратегічні основи взаємодії є базою організації та проведення систематичних конкретних, спільних заходів щодо виявлення і припинення злочинів у сфері підприємницької діяльності. Одним із найбільш важливих завдань при цьому є збір інформації про лідерів нелегального бізнесу, «тіньової економіки», організаторів і координаторів злочинних груп. Ці заходи повинні бути спрямовані передусім на боротьбу з організованими формами злочинного підприємництва, виявлення, запобігання й припинення протиправної діяльності стійких груп, що діють на стику загальнокримінальної та економічної злочинності. Оперативно-розшукові заходи з урахуванням сучасної специфіки злочинності повинні бути націлені на виявлення й оперативну перевірку корумпованих осіб, зайнятих у сфері підприємницької діяльності, ліцензування, розміщення та використання інвестицій, проведення приватизаційних процесів тощо [50].

Ефективною організаційною формою проведення міжвідомчих запобіжних заходів є створення спільних слідчо-оперативних груп. Крім роботи з конкретними оперативними і кримінальними справами щодо підприємців і злочинних організацій, які діють у сфері підприємницької діяльності, і їх корумпованих зв'язків, учасники цих груп повинні забезпечувати проведення перевірок діяльності господарських структур різних форм власності з метою виявлення різних зловживань. У цій ситуації необхідне проведення заходів у взаємодії з органами державного фінансового контролю, які, згідно з

установленим законодавством України щодо розмежування функцій і повноважень, покладених на Рахункову палату України, Національний банк України, Міністерство фінансів України (Головне управління державного казначейства й Контрольно-ревізійне управління), ДФС України, Державні кредитні установи, вносять у Національний банк подання на позбавлення ліцензій за вчинення банківських операцій тощо. Відповідні завдання та функції казначейства передбачені в Положенні про державне казначейство. Увага учасників спільних слідчо-оперативних груп повинна бути також націлена на здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення і припинення незаконних операцій, у тому числі зовнішньоекономічних, що забезпечують перерахування за кордони України великих коштів, придбаних злочинним шляхом і призначених для фінансування протиправної діяльності [3].

Однак тільки створення оперативно-слідчих груп щодо виявлення та розслідування злочинів, учинених у сфері підприємницької діяльності, і визначення стратегії й тактики їхньої діяльності недостатньо. Видається необхідним у цієї ситуації визначити коло суб'єктів профілактики з урахуванням взаємодії, з якими варто проводити заходи щодо усунення причин та умов, що сприяють учиненню таких злочинів. Цей напрям діяльності правоохоронних органів не закріплений у чинному КПК України, як це було в КПК 1961 року. Тут насамперед варто звернутися до спеціальної нормативної бази. Так, Указом Президента України «Про забезпечення взаємодії державних органів у боротьбі з правопорушеннями в сфері економіки» Урядові України була доручена розробка єдиної системи обліку виявлених злочинів та адміністративних правопорушень у сфері економіки й уживання необхідних заходів, із 2012 року створено єдину систему реєстрації злочинів ЄРДР (Єдиний реєстр досудових розслідувань). На державні органи виконавчої влади України, а також на Національний банк України покладено обов'язок негайного інформування правоохоронних органів про виявлені правопорушення у сфері економіки. Від Міністерства фінансів України й ДФС України Президент

зажадав забезпечувати неухильне виконання законів про виділення на вимогу правоохоронних органів фахівців для участі в перевірках і ревізіях за матеріалами кримінальних справ про правопорушення у сфері економіки. Цей Указ зобов'язав Генерального прокурора України посилювати нагляд за законністю заходів, ужитих щодо виявлених злочинів і адміністративних правопорушень у сфері економіки й спрямованих на усунення причин та умов, що сприяють їх учиненню [24].

З урахуванням викладеного, на нашу думку, варто виділити суб'єктів взаємодії в діяльності щодо запобігання зловживанням та іншим злочинам у сфері підприємницької діяльності. Одним із таких суб'єктів донедавна було Міністерство по антимонопольній політиці і підтримці підприємництва. Воно здійснювало такі повноваження: а) контроль за дотриманням антимонопольних вимог під час створення, реорганізації й ліквідації суб'єктів господарської (та підприємницької) діяльності, зокрема, у процесі комерціалізації, приватизації й розукрупнення державних підприємств, що займають домінуюче становище на ринку; б) розробка та здійснення заходів, спрямованих на запобігання недобросовісній конкуренції; в) надання суб'єктам господарської й підприємницької діяльності обов'язкових для виконання розпоряджень про неприпустимість порушень антимонопольного законодавства; г) здійснення контролю за процесом створення, злиття, перетворення різних союзів, асоціацій, концернів, холдингових компаній, міжгалузевих, регіональних та інших форм об'єднання підприємств, акціонерних товариств; д) підготовка висновків на надані проекти рішень про створення, реорганізацію й ліквідацію підприємств, а також плани приватизації державних і комунальних підприємств, що займають домінуюче становище на товарних ринках; е) прийняття рішень про примусовий поділ суб'єктів господарської та підприємницької діяльності, що займають домінуюче становище на ринку; ж) унесення у відповідні органи влади та місцевого самоврядування пропозицій щодо введення обов'язкового ліцензування, заборони і призупинення експортно-імпортних операцій суб'єктів господарської та підприємницької

діяльності у випадку порушень ними антимонопольного законодавства. На сьогодні в умовах політичної нестабільності, здійснення непродуманих і шкідливих для вітчизняної економіки реформ, передачі під контроль зарубіжним компаніям стратегічних секторів економіки, скасування важливих законодавчих положень, що врегульовували господарську та підприємницьку діяльність, перелічені функції зависли. Усе це означає одне: очікувати позитивних результатів від економічних реформ в Україні було б наївно [90].

Варто зазначити, що з метою оперативної розробки злочинних формувань, що діють у сфері підприємництва й економіки загалом, які використовують закордонні зв'язки, істотну користь можуть надати можливості Служби зовнішньої розвідки. Згідно із Законом України «Про зовнішню розвідку», це відомство забезпечує вирішення таких основних завдань: 1) забезпечення Президента й Уряду України розвідувальною інформацією, необхідної для прийняття рішень у політичній, оборонній, науково-технічній, економічній галузях; 2) забезпечення умов, що сприяють успішній реалізації політики у сфері безпеки; 3) сприяння економічному розвитку, науково-технічному прогресові й військово-технічному забезпеченню безпеки України [15].

У ході проведення цієї діяльності нерідко виявляється інформація про діяльність українських злочинних угруповань на території іноземних держав, про матеріали, що характеризують українські та українсько-європейські, українсько-американські кримінальні структури, якими володіють правоохоронні органи закордонних держав, про вияви транснаціональної злочинної діяльності за участю лідерів українського криміналу. Тому необхідно забезпечити систематичне надходження подібної інформації в оперативні підрозділи МВС України.

Для органів внутрішніх справ має значення взаємодія з митними підрозділами у складі ДФС України, головними завданнями якої є забезпечення в межах своєї компетенції економічної безпеки держави, боротьба з контрабандою, порушеннями митних правил, економічними злочинами, у тому

числі й злочинами у сфері підприємництва, податковими правопорушеннями. Це питання докладно розглядається, зокрема, у Законах України: «Про державне регулювання виробництва і торгівлю спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами» (1995), «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» (1995), «Положення про порядок контролю за зберіганням, відпуском і транспортуванням спирту етилового» (1996) - і відповідних відомчих наказах та інструкціях МВС України, Служби безпеки України, ДФС України [60, с. 113].

Відповідно до чинного законодавства, митні органи ДФС України також наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення осіб, котрі підготовляють, здійснюють або вчинили протиправні діяння, визнані законодавством України злочином, проведення дізнання по яких зараховано до компетенції митних органів. У зв'язку з цим підрозділи органів внутрішніх справ повинні здійснювати в тісній взаємодії з органами митного контролю ДФС України заходи щодо реалізації, зокрема, таких функцій, безпосередньо спрямованих на боротьбу з організованими формами злочинності у сфері підприємницької діяльності, як виявлення, припинення й розкриття фактів контрабанди та корупції [53, с. 22].

Необхідно забезпечити взаємодію контролюючих і правоохоронних органів у запобіганні незаконному ввозу й вивозу валюти. Питання координації запобіжної діяльності також розглядалися Генеральною прокуратурою, про що свідчить указівка «Про посилення координації і взаємодії у боротьбі зі злочинністю і порушеннями законів у сфері зовнішньоекономічної діяльності». Під час проведення оперативно-розшукових заходів органи внутрішніх справ повинні взаємодіяти й із податковими органами ДФС України, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про податки і збори, правильністю вирахування, повнотою і своєчасністю сплати податків та інших обов'язкових платежів платниками податків, несуть відповідальність за вироблення й реалізацію податкової політики з метою забезпечення надходження в бюджети всіх рівнів і позабюджетні фонди в повному обсязі податків та інших

обов'язкових платежів, а також забезпечують державну політику в галузі виробництва й обороту етилового спирту й алкогольної продукції [6, с. 54].

Відповідно до законодавства щодо забезпечення державної монополії на алкогольну продукцію, ДФС України здійснювала спеціальні виконавчі, контрольні й дозвільні функції із забезпечення державного контролю за виробництвом і обігом етилового спирту й алкогольної продукції, що дають велику частку в наповненні державного бюджету. На цей орган покладено також проведення експертизи й обстеження організацій для визначення їх відповідності вимогам, пропонованим до виробництва й обороту етилового спирту й алкогольної продукції, аналіз звітних і статистичних даних, розробка заходів щодо забезпечення контролю; участь в організації вчинення державного обліку і звітності щодо виробництва та реалізації спирту й алкоголю, участь у здійсненні міжнародного співробітництва в галузі виробництва й обороту алкогольної продукції [28, с. 36-37].

Успішне проведення органами внутрішніх справ оперативно-розшукових заходів у сфері підприємницької діяльності неможливо без взаємодії з Державною інспекцією по захисту прав споживачів Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Завдяки такій взаємодії контроль здійснюється як загалом за діяльністю на споживчому ринку, так і по окремих, найбільш важливих питаннях, зокрема за обігом алкогольної й тютюнової продукції. Принципи та форми взаємодії передбачено Указом Президента України «Про посилення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів» (2001), ідентичні тим, на яких заснована координація правоохоронних органів. У якості принципів виступають рівність учасників у координаційній діяльності, самостійність кожного державного органа при виконанні погоджених рішень тощо. До форм взаємодії належать обмін інформацією, вивчення й поширення позитивного досвіду, проведення цільових заходів щодо виявлення порушень, установлення причин та умов, які сприяють порушенням, взаємне використання можливостей для підвищення кваліфікації працівників (проведення спільних заходів,

конференцій тощо), розробка й затвердження погоджених планів взаємодії [35, с. 48].

Важливість взаємодії в ході проведення оперативно-розшукових заходів щодо незаконного обігу спирту відзначена й у Положенні про порядок контролю за зберіганням, відпуском і транспортуванням спирту етилового (1996), відповідно, правоохоронні органи повинні взаємодіяти з транспортними органами під час здійснення контролю за переміщенням спирту по встановлених маршрутах.

Також є комплекс нормативних актів, що регламентують взаємодію органів, які здійснюють контроль за виробництвом і обігом алкогольної й тютюнової продукції та запобіжні заходи щодо порушень у цій сфері. Форми цієї взаємодії - проведення спільних нарад, обмін інформацією, вивчення й поширення позитивного досвіду, організація спільних цільових заходів, розробка планів взаємодії, заходів щодо підвищення кваліфікації кадрів [57, с. 144].

Дослідження матеріалів слідчої та судової практики, звітів і довідок по діяльності підрозділів МВС України й інших правоохоронних органів, аналіз експертних оцінок економістів, а також опитування співробітників оперативних (ДСБЕЗ) і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ дали змогу не тільки вирішити методично важливе завдання підготовки заходів щодо протидії злочинності у сфері підприємницької діяльності, а й доповнити уявлення про причинний комплекс, що породжує цей вид злочинності [61, с. 18].

Одним із основних напрямів запобігання злочинності у сфері підприємництва, як нам видається, має стати оперативно-тактичне прогнозування процесів, що відбуваються у сфері підприємництва, особливу увагу варто приділяти злочинності у сфері незаконного виробництва й обігу етилового спирту й алкогольної продукції. Такий прогноз повинен здійснюватися на основі комплексної системи систематичного збору інформації й аналізу оперативної та іншої інформації, що становить інтерес для протидії злочинності у сфері підприємництва. Ефективність цієї діяльності насамперед

пов'язана з кількісними та якісними характеристиками інформації, що надходить із регіональних і територіальних підрозділів внутрішніх справ, які, маючи достатні оперативні можливості, здатні одержувати адекватну інформацію про негативні процеси, що відбуваються в організованій злочинності. В узагальненому вигляді такі дані можуть мати значення і для законотворчої діяльності. Одержувати необхідну інформацію можна в процесі проведення різних цільових перевірочних заходів, у тому числі й за участю працівників різних державних контролюючих органів і громадськості. При цьому найбільший ефект досягається тоді, коли вони проводяться оперативними співробітниками разом із працівниками податкової й митної служб ДФС України [91, с. 61].

Оперативно-тактичні прогнози залежно від масштабів розв'язуваних завдань запобігання, розкриття злочинів, учинених організованими формуваннями, можуть бути розраховані на різний період часу (існують довгострокові й короткострокові прогнози). На базі довгострокових прогнозів готуються програми спеціалізації й тактичні рекомендації для оперативних підрозділів, що здійснюють протидію злочинності у сфері підприємницької діяльності. Значення оперативно-тактичного прогнозування полягає в тому, що дає змогу вчасно вжити випереджальні заходи, що спрямовані на таке: зміцнення оперативних позицій на конкретних об'єктах, у державних органах, криміногенному середовищі; використання можливостей оперативно-пошукових і оперативно-технічних підрозділів; своєчасне ознайомлення оперативних працівників із можливими прийомами використання в злочинних цілях наявних недоліків в економічному і правовому механізмі [65, с. 122].

З метою своєчасного навчання оперативних співробітників способів виявлення розглянутих злочинів і осіб, котрі їх учиняють, необхідно на основі вивчення й аналізу оперативних даних, матеріалів раніше розслідуваних аналогічних кримінальних справ та інших зведень складати меморандуми, готувати узагальнені довідки з описом можливих способів використання

злочинцями наявних недоліків в економічному і правовому механізмі для досягнення злочинних задумів.

На нашу думку психологічні та соціальні властивості осіб, які вчиняють економічні злочини, перебувають у нерозривному зв'язку із менталітетом, тобто сукупністю психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та інших особливостей мислення як народу України в цілому, так і тієї соціальної групи, яка займається підприємницькою (господарською) діяльністю. Менталітет формується в умовах історичного, соціального та правового розвитку держави. Зокрема, для України характерне багатовікове протистояння заможних та бідних людей, заздрість до здобутків іншого, змагальність з усіма, яка виражається в прагненні бути кращим в усьому - за зовнішнім виглядом, матеріальним та соціальним становищем тощо. Тобто першо-причиною злочину, зокрема економічного, є ментальність особи, яка під впливом певних зовнішніх факторів (умов), породжує інші вищеперераховані психологічні та соціальні властивості, які є безпосередніми причинами конкретного злочину [38, с. 58].

Формування рис особистості підприємця, схильного до вчинення економічних злочинів, відбувається під впливом, по-перше, біологічного фактора (успадкування темпераменту та інших психофізіологічних особливостей); подруге, фактора соціального (самого характеру підприємницької діяльності, конкретних соціально-економічних умов). Саме негативні риси особистості підприємця лежать в основі мотивації злочинної поведінки. Мотив - це сформоване під впливом соціального середовища і життєвого досвіду особи спонукання до певних дій, яке і є безпосередньою причиною злочинної діяльності [80].

У ході вивчення матеріалів кримінальних справ про економічні злочини встановлено, що причинами вчинення злочинів зазначеної категорії найчастіше є: корисливість, жадібність, прагнення до комфортного життя, негативне чи зневажливе ставлення до закону, зневажливе ставлення до інтересів інших людей.

Умови, на відміну від причини, самі по собі не мають генетичної властивості, не здатні до породження, а служать тільки його фоновими обставинами, що сприяють або, навпаки, перешкоджають процесу продукування причинного наслідку [58, с. 8-18]. Тобто умова - це відносно пасивний фактор, який тільки сприятливо впливає на розвиток причинного зв'язку, але безпосередньо не породжує наслідку злочину [86, с. 341].

Умови, що сприяють учиненню злочину (пасивні фактори), утворюють його навколишню обстановку. У кримінології умови прийнято поділяти на суб'єктивні та об'єктивні [14, с. 126]. Суб'єктивні умови - це негативні психологічні та моральні якості людей, що оточують злочинця, і своєю поведінкою сприяють учиненню ним протиправних дій. До суб'єктивних умов учинення економічних злочинів відносять [21, с. 349-354]: 1) віру певної частини населення в те, що в умовах ринкових відносин можна збагатитися швидко і, головне, не докладаючи великих зусиль; 2) довірливість людей до реклами, особливо коли вона проводиться з широким використанням різноманітних засобів на значній території (преси, телебачення, рекламних написів на спеціальних щитах і будівлях); 3) схильність деяких підприємців у гонитві за високим прибутком до занадто ризикованих господарчих операцій; 4) недостатньо ретельну перевірку кандидатур при найманні на роботу, пов'язану з великими матеріальними цінностями, грошима, виконанням особливо важливих функцій; 5) недоліки в організації служби економічної безпеки підприємств і банків; 6) недоліки в діяльності контролюючих і правоохоронних органів, які своєчасно не виявляють або не реагують на правопорушення в підприємницькій діяльності; 7) корумпованість державного апарату управління.

Варто погодитися із зазначеними суб'єктивними умовами економічних злочинів, однак вважаємо за доцільне уточнити пункти 1 та 2. Зокрема як приклад довірливості населення до швидкого та легкого збагачення можна навести справу про шахрайство за участю фінансової групи King's Capital, працівники якої обіцяли клієнтам заробляти 36 % річних, тобто 3 % в місяць

прибутку за умови внесення мінімальної суми «вступу» в розмірі 500 дол. США. При цьому згідно з «обіцянками» вклад із капіталізацією відсотків приносить усі 42 % річних. На такі «заманливі» обіцянки відгукнулося приблизно 2 тисячі осіб, яким за попередніми оцінками нанесено матеріальних збитків у розмірі 150-180 млн дол. США [92]. Стосовно довірливості людей до реклами, слід згадати про випадки розміщення недобросовісної реклами. Як приклад наведемо випадок розміщення реклами фінансовою групою King's Capital про можливість отримання 36 % річних прибутку в разі внесення коштів на її рахунок у друкованих засобах масової інформації. Така реклама порушувала вимоги ч. 2 ст. 24 Закону України «Про рекламу», а саме щодо заборони повідомляти розміри очікуваних дивідендів, а також інформацію про майбутні прибутки, крім фактично виплачених за підсумками не менш як одного року [93, с. 174].

Усунення суб'єктивних умов, що сприяли вчиненню злочину, за конкретною кримінальною справою має два напрямки [17, с. 43]. По-перше, для цього потрібно притягти до відповідальності всіх осіб, які тим чи іншим чином сприяли вчиненню злочину. Так, з метою притягнення до кримінальної відповідальності стосовно всіх співучасників злочину слід порушити кримінальну справу, а стосовно осіб, у діяннях яких є ознаки дисциплінарного чи адміністративного правопорушення або які повинні бути притягнені до матеріальної (цивільної) відповідальності, слід винести подання з порушенням питання про притягнення цих осіб відповідно до дисциплінарної, адміністративної чи матеріальної відповідальності. По-друге, усунення суб'єктивних сприятливих для конкретного злочину умов полягає в проведенні роз'яснювальної та виховної роботи серед населення або певних соціальних груп за матеріалами кримінальної справи, що розслідується.

Об'єктивними умовами злочинності прийнято вважати соціальні суперечності, які безпосередньо не залежать від свідомості та волі населення. До таких умов відносять [86]: 1) повільність і суперечливість соціально-економічних реформ на шляху переходу до ринкової економіки, відсутність

чіткої концепції (програми) таких реформ; 2) загальноекономічну та фінансову кризу, яка продовжує поглиблюватися; 3) масове зубожіння населення (більшість його перебуває на межі й за межею бідності, в Україні не сформувався середній клас); 4) недосконалість законодавства, що регулює фінансово-господарські відносини (часті зміни в законодавстві, непомірний податковий тиск на підприємця);

5) відсутність ефективної системи державного контролю за діяльністю комерційних структур;

6) ослаблення авторитету влади та ефективності державного управління, що, у свою чергу, породжує байдужість значної частини населення до правопорядку; 7) наявність тіньової економіки, співвідносною за своїми матеріальними та фінансовими ресурсами з економікою легальною (що утворює живильне середовище для організованої злочинності).

Ми погоджуємося з указаними положеннями, проте вважаємо за доцільне доповнити їх наступним: до об'єктивних умов, що сприяють учиненню економічних злочинів, слід віднести непідготовленість правоохоронних органів до активної протидії злочинцям, які здійснюють злочини в господарській сфері, зниження ролі профілактично-попереджувальних заходів. Працівники правоохоронних органів, нерідко через відсутність професіоналізму та позитивного досвіду в організації розкриття та розслідування злочинів, недооцінюють професіоналізм злочинців та консолідацію їх злочинної діяльності. Профілактичні заходи вживаються досить рідко та неефективно й часто мають формальний характер.

Згідно з матеріалами кримінальних справ про економічні злочини специфічними умовами, які сприяли вчиненню злочину, є: відсутність належного контролю з боку державних органів, віктимна (необачна) поведінка потерпілих, недоліки в організації служби економічної безпеки підприємств і банків, недостатньо ретельна перевірка кандидатур при найманні на роботу, недоліки нормативного регулювання підприємницької діяльності даного виду, неналежне виконання службовими особами своїх обов'язків, недостовірне

відображення відомостей у документації фінансової звітності, неналежне оформлення договірних відносин.

Встановлення об'єктивних умов, що сприяли вчиненню злочину, потребує певної аналітичної роботи на основі узагальнення значної кількості кримінальних справ певної категорії, а усунення - кардинальних економічних, політичних та соціальних заходів [45].

Умови, що сприяли вчиненню злочину, як правило, можуть бути розкриті під час аналізу об'єктивної сторони злочину. Часто вони перебувають у безпосередньому зв'язку з обстановкою вчинення злочину, обумовлюючи спосіб злочинного посягання. Зокрема, економічні злочини, як відомо, являють собою злочинну технологію збагачення, тобто комплекс (сукупність) злочинів, серед яких виділяють основні та підпорядковані. У такому ланцюзі часто підпорядкований злочин є умовою, способом учинення основного злочину. Тому спосіб учинення злочину нерідко становить ключ для виявлення тих обставин, які в даному випадку полегшили реалізацію злочинного наміру.

Діяльність із встановлення умов злочину, як і його причин, полягає в аналізі наявної (вихідної) інформації про злочинне діяння, виборі та плануванні ходу проведення як процесуальних, так і непроцесуальних заходів. Під час ознайомлення з матеріалами архівних кримінальних справ про економічні злочини було встановлено, що криміногенні фактори найчастіше виявляються в ході проведення таких слідчих дій, як допит, обшук та виїмка документів, призначення експертиз тощо.

Відповідно до ст. 23 і КПК України особа, яка провадить розслідування кримінальної справи, встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, у тому числі й економічного, вносить подання до відповідного органу [43].

Подання, що містять опис причин та умов учинення економічних злочинів, згідно з вимогами статті 23і КПК України, нерідко мають окремі недоліки й помилки. Одним із найбільш суттєвих недоліків є те, що в багатьох випадках слідчі ототожнюють причину конкретного злочину з умовами, що

сприяли його вчиненню. Ми погоджуємося з думкою В. А. Журавля та А. Ф. Волобуєва стосовно доцільності внесення змін до статті 23 КПК, згідно з якими в поданні повинно міститися рішення слідчого (органу дізнання), пов'язане з виявленням і вжиттям заходів щодо усунення лише умов, які сприяли вчиненню злочину. Це дозволить слідчому (органу дізнання) якомога більше уваги приділяти саме виокремленню умов, що сприяли вчиненню злочину, забезпечити їх більш чітке визначення та конкретизувати заходи щодо їх усунення. Що ж стосується причин, то їх треба викладати в обвинувальному висновку [43].

Таким чином, за результатами дослідження було визначено, що реалізація заходів щодо припинення злочинів у сфері підприємницької діяльності можуть бути інформація, отримана в процесі проведення оперативних розробок, а також результати аналізу злочинності у сфері підприємницької діяльності на визначеній території, у тому числі зведення про активізацію в цій сфері злочинної діяльності організованих формувань, що має регіональний характер. Розкриваючи питання індивідуальної профілактики щодо осіб, котрі вчиняють злочини у сфері підприємницької діяльності, варто зазначити, що найбільший ефект таких заходів досягається в процесі оперативних розробок осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів у сфері підприємницької діяльності. Тим часом головним напрямом діяльності органів внутрішніх справ у сфері підприємницької діяльності, як і раніше, є виявлення й усунення факторів, що породжують злочинність службових осіб у сфері підприємницької діяльності. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що без встановлення криміногенних факторів неможливо встановити об'єктивну істину в конкретній кримінальній справі у тому обсязі, який встановлено законом. Тому детермінуючі фактори потрібно включити до переліку обставин, що підлягають доказуванню: 1) негативні риси, антигромадські установки особи (причини конкретного злочину); 2) фактори, що сприяли злочинній поведінці особи (умови).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ:

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки і пропозиції.

1. У першому розділі за результатами критичного аналізу різних наукових підходів було систематизовано змістовно-правові характеристики поняття безпеки здійснення підприємницької діяльності. Визначено, що з правової точки зору безпеки підприємництва полягає у формуванні організаційно-правових та економіко-правових заходів, які спрямовані на виявлення, попередження, і припинення загроз у процесі забезпечення ефективного функціонування підприємства. Разом з тим, враховуючи особливості сучасних правовідносин та небезпечність окремих видів загроз, заходи для забезпечення безпеки підприємництва спрямовуються на протидію недобросовісній та злочинній поведінці осіб як безпосередньо в середовищі суб'єкта підприємництва, так і серед його клієнтів, партнерів, контрагентів.

2. Дослідження методологічних підходів до правового забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні дає підстави стверджувати, що система правового регулювання безпеки підприємництва є недосконалою практично на всіх її рівнях. В законодавстві України не передбачено окремого правового документа, який би регулював відносини між суб'єктами права по підношенню до захисту бізнесу від зазіхань, як з боку злочинних угруповань, так і з боку корумпованих владних структур. Тож норми права, які регулюють вказані відносини, знаходяться в окремих Законах України та в підзаконних нормативних актах. І це, у свою чергу, негативно позначається на соціально-економічному становищі держави та суб'єктів господарювання. Водночас недоліком існуючої нормативно-правової бази є відсутність належної уваги з боку законодавця щодо забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності суб'єктів господарювання на всіх рівнях ієрархії управління економікою, що втілюється в практичній відсутності відповідних конструкцій правових норм.

3. У другому розділі було проаналізовано особливості класифікації злочинів у сфері підприємницької діяльності. Встановлено, що до категорії «злочини в сфері економіки» можна віднести будь-які злочини предметом яких виступає матеріальне економічне благо (сукупність матеріальних речей і послуг які є предметом виробничої діяльності й обміну використовуються для задоволення людських потреб). За результатами дослідження визначено, що у сфері господарської діяльності, враховуючи останні зміни, злочини варто класифікувати наступним чином: злочини проти системи грошового обігу та порядку обігу деяких документів; злочини проти фондового ринку; злочини проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; злочини проти бюджетної системи; злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України; злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю; злочини проти прав кредиторів; злочини проти засад добросовісної конкуренції та встановленого порядку охорони та використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів і послуг; злочини проти порядку приватизації.

4. Огляд особливостей кримінальної відповідальності за злочини у сфері підприємницької діяльності дав можливість визначити, що кримінальна відповідальність за злочини у сфері підприємницької діяльності передбачає санкції до особи, що вчинила протиправні дії у формі передбачених Кримінальним кодексом України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на винного спеціальними органами держави. Конструкція кваліфікованих складів злочинів у сфері підприємницької діяльності загалом відповідає правилам, виробленим наукою кримінального права та судовою практикою. Але в окремих випадках існує необхідність удосконалення в цій частині кримінального законодавства шляхом приведення санкцій окремих частин статей КК, що передбачають відповідальність за кваліфіковані та особливо кваліфіковані злочини у сфері господарської діяльності, відповідно до правил диференціації кримінальної відповідальності. Зокрема, санкції статей 199, 200,

201, 209, 209-1, 210, 211, 223, 225, 228, 229 КК мають бути змінені таким чином, щоб виключити вихід мінімального покарання за злочин, обтяжений кваліфікуючими або особливо кваліфікуючими ознаками, за межі максимального покарання за злочин, передбачений іншою частиною тієї самої статті КК, у якій ці ознаки відсутні. Санкції статей 212 та 212-1 та 233 мають бути перероблені таким чином, щоб за ступенем тяжкості злочини, передбачені різними частинами однієї статті, різнились не більш як на одну категорію.

5. Проаналізувавши особливості зарубіжного досвіду у сфері правового регулювання безпеки підприємницької діяльності, можна сказати, що для підвищення економічної безпеки українських підприємств дуже важливо враховувати міжнародний досвід. Правове забезпечення регулювання економічної безпеки підприємництва має різні моделі, що залежать від типу правових систем різних країн. Світовий досвід показує, що можна організувати дієвий комплекс щодо економічної безпеки вітчизняних підприємств на базі аналізу ефективних дій розвинутих країн у галузі забезпечення економічної безпеки підприємств, а також враховуючи помилки, які були зроблені.

6. Огляд стану кримінально-правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні дозволив зробити висновки про те, що реалізація заходів щодо зниження кількості злочинів у сфері підприємницької діяльності може бути досягнуте за рахунок впровадження заходів систематичного оперативного контролю за можливими джерелами розвитку злочинної діяльності організованих формувань. Розкриваючи питання індивідуальної профілактики щодо осіб, котрі вчиняють злочини у сфері підприємницької діяльності, варто зазначити, що найбільший ефект таких заходів досягається в процесі оперативних розробок осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів у сфері підприємницької діяльності. Тим часом головним напрямом діяльності органів внутрішніх справ у сфері підприємницької діяльності, як і раніше, є виявлення й усунення факторів, що породжують злочинність службових осіб у сфері підприємницької діяльності. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що без встановлення криміногенних

факторів неможливо встановити об'єктивну істину в конкретній кримінальній справі у тому обсязі, який встановлено законом.

Удосконалення правового регулювання безпеки підприємницької діяльності передбачає формування наступних пропозицій:

1. Прийнятий у 2016-му році антирейдерський закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» від 06.10.2016 № 1666-VIII дозволив значно посилити позиції підприємницького сектору у профілактиці здійснення рейдерських атак на бізнес. Проте на рівні кримінального права відсутнє будь-яке юридичне обґрунтування злочинів, пов'язаних з рейдерськими атаками на бізнес, не визначено санкцій за вчинення даних злочинів. Тому, з метою удосконалення кримінально-правового регулювання захисту підприємництва від рейдерства пропонуємо внести наступні зміни до Кримінального кодексу України:

- доповнити Кримінальний кодекс України розділом, який включає в себе визначення правових ознак рейдерства як злочину у сфері підприємницької діяльності;
- впровадити санкції за вчинення рейдерства, які будуть за своїми правовими наслідками для порушника аналогічними з санкціями у сфері порушення майнових прав.

2. Внести зміни до Кримінально-процесуального кодексу України, які передбачають запровадження правового механізму відкриття та провадження кримінальних справ у сфері рейдерських атак на бізнес, зокрема:

- статтю 3 Розділу 1 Кримінально-процесуального кодексу України доповнити визначенням поняття рейдерської атаки як елементу організованої злочинності;
- доповнити відповідні розділи Кримінально-процесуального кодексу України, які містять характеристику провадження кримінальних справ, пов'язаних з економічними злочинами, положеннями стосовно провадження справ щодо здійснення рейдерських атак. Особливо важливо визначити на

законодавчому рівні правові засади формування доказової бази для такого роду злочинів

3. В сучасних умовах практично всі суб'єкти підприємницької діяльності використовують інформаційні технології, а також багато підприємств у своїй діяльності орієнтовані на використання мережі Інтернет, то досить популярними стали злочини, пов'язані з незаконним проникненням у бази даних, здійснення хакерських атак на сайти конкурентів, поширення «чорного піару» щодо конкурентів. Однак, на законодавчому рівні, зокрема у Кримінальному та Кримінально-процесуальному кодексах України, відсутні правові положення щодо визначення злочинів, пов'язаних з порушенням інформаційно-економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Тому пропонуємо доповнити згадані нормативні акти положеннями, які містять:

- правову ідентифікацію злочинів, пов'язаних з порушенням інформаційно-економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності;
- суб'єктно-предметний склад та особливості формування доказової бази щодо наведеного виду злочинів;
- перелік санкцій, що можуть бути застосовані до порушників закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналітично-статистичні матеріали по стан злочинності та слідчу роботу за 10 місяців 2015 року. - К.: Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України, 2015. - 42 с.
2. Баганець О. Аналіз стану злочинності, її структури й динаміки на території України за 2013–2016 роки (частина 1) // Юридичний Вісник України : сайт. Лютий 25, 2017. URL: <http://yvu.com.ua/kryminogenna-sytuatsiya-v-ukrayini-yak-zminyvsya-yiyi-stan-protyagom-2016-roku-v-porivnyanni-z-mynulymu-rokamy>
3. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні / В. Бесчастний // Підприємництво, господарство і право, 2017. - № 1. - С. 207-213.
4. Білоусов Є.М. Правове регулювання у сфері забезпечення безпеки здійснення підприємницької діяльності господарюючого суб'єкта / Є.М. Білоусов // Право та інновації, 2015. - №2. – С. 7-12
5. Бортнік Н.П. ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції / Н.П. Бортнік. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2016. – 396 с.
6. Бусол О. Інформаційна безпека США: законодавче регулювання та перспективи співпраці для України / О. Бусол. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2988:informatsijna-bezpeka-ssha-zakonodavche-regulyuvannya-ta-perspektivi-spivpratsi-dlya-Ukrajini&catid=8&Itemid=350.
7. Бюджетний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

8. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія] / Т. Г. Васильців. - Львів : Арал, 2008. - 384 с.
9. Гапак Н. М., та ін. Суть та еволюція поняття «економічна безпека підприємства» [Електронний ресурс] / Н. М. Гапак, І. В. Дочинець // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка, 2014. – №2. – С. 68-73.
10. Гапак, Н. М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки [Електронний ресурс] / Н. М. Гапак // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / ред. кол.: В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак та ін. - Ужгород : УжНУ, 2013. – №3(40). – С. 62-65. – Режим доступу до журн.: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/>.
11. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону як умова нарощення економічного потенціалу / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдінок // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. / Волин. обл. орг. Спільки економістів України, Ін-т європ. інтегр., Луцький держ. техн. ун-т ; відп. ред. М. І. Долішній. - Луцьк, 2002. - Вип. 8, № 1. - С. 138-144.
12. Гнилицька Л. Основи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства / Л. Гнилицька // Бухгалтерський облік і аудит. - 2013. - № 7. - С. 41-48.
13. Голіков І.В. Сутність та еволюція поняття «економічна безпека» / І.В. Голіков // Проблеми економіки. - 2014. -№ 1. - С. 309-314.
14. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / В.В. Голіна. - Х.: Національна юридична академія України, 2011. - 120 с.
15. Головань І.В. Бізнес-адвокатура в Україні / І.В. Головань. - Донецк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2014. - 127 с.
16. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 16.01.2003 № 436-ІУ - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

17. Давтян Л. Г. Правоохоронні органи як суб'єкти запобігання податковій злочинності / Л. Г. Давтян // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. - Вип. 6-1. - Т. 4. - С. 40-44. - (Серія «Юридичні науки»).
18. Європейська конвенція про деякі міжнародні аспекти банкрутства ETS N 136: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 05.06.1990 [електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_540
19. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А.П. Закалюк - К.: Видавничий Дім „Ін Юре”. 2007. - 424 с.
20. Запобігання злочинам, пов'язаним із незаконним використанням бюджетних коштів: наук.-практ. посіб. / В.В. Кулаков, В.В. Лень, С.С. Мірошниченко, В.М. Руфанова, О.О. Титаренко. - Запоріжжя: Дніпропетровський металург, 2011. - 289 с.
21. Зелинский А.Ф. Криминология: курс лекций / А.Ф. Зелинский. - Х.: Основы, 2012. - 260 с.
22. Злочинність в Україні: опублікована шокуюча статистика за 2017 рік // Обозреватель : сайт. 05.09.2017. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/zlochinnist-v-ukraini-opublikovana-shokuyucha-statistika-za-2017-rik.htm>
23. Зубок М. І. Інформаційно-правове забезпечення підприємницької діяльності / М. І. Зубок. – К. : КНТЕУ, 2009. – 156 с.
24. Іванов Ю.Ф., та ін. Криминологія: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. та переоб. / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. - 292 с.
25. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський ; М-во освіти і науки України. - Київ : Центр учб. л-ри, 2009. - 256 с.
26. Івашко О. А. Теорія фінансів : навч. посіб. / О. А. Івашко. - Луцьк : Вежа-Друк, 2014. - 402 с.

27. Ляш О. І. Засади правового регулювання у сфері соціально-безпеки здійснення підприємницької діяльності України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Ляш О. І. ; Центр. спілка спожив. т-в України, Львів. комерц. акад. - Львів, 2013. - 40 с.
28. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності / М.І. Камлик // Економіка - правовий аспект : навч. посіб. - К.: Атіка, 2005. - 432 с.
29. Кириченко О. А. Нормативно-правове регулювання системи безпеки здійснення підприємницької діяльності підприємства / О. А. Кириченко // Загальні питання економіки, 2015. - №2. – С. 31-35
30. Кириченко О. А. Управління фінансово-економічною безпекою : навч. посіб. / О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов. – К. : "ДорадоДрук", 2010. – 480
31. Кісілюк Е.М., та ін. Загальні засади кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності / Е.М. Кісілюк, О. В. Процюк // Вісник кримінального судочинства, 2015. - №2. - С. 168-175
32. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика : із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. - Київ : Знання, 2014. - 640 с.
33. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (редакція 30.09.2016) [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
34. Користін О. Є. Економічна безпека : навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко. – К. : КНУВС, 2010. – 368 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/18211001/ekonomika/peredmova_ekonomichna_bezpeka.
35. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : навч. посіб. / Б.А. Кормич. - К.: Кондор, 2008. - 384 с.
36. Корчевська Л.О. Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf

37. Кочевой М. М. Організаційно-економічні засади управління безпечним економічним розвитком промислових підприємств: монографія / М. М. Кочевой, - Одеса: одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2013. - 208 с.
38. Кравець О.О. Поняття правової роботи і юридичної служби в органах місцевого самоврядування / О.О. Кравець // Судова апеляція. - 2016. - № 2. - С. 6-23. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2016_2_3.
39. Крегул Ю. Недержавний сектор безпеки підприємницької діяльності в Україні / Ю. Крегул, Р. Банк // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право, 2017. - № 3. - С. 58–68.
40. Крегул Ю.І. Юридична відповідальність у підприємстві: навч. посіб. / Ю.І. Крегул, Р.О. Банк, В.В. Мушенко ; за ред. Ю.І. Крегула. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 316 с
41. Кримінальна картографія. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальна_картографія (дата звернення 25.07.2018).
42. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
43. Кримінальний процесуальний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
44. Криминологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. - Київ : Атіка, 2009. - 312 с.
45. Криминологія. Загальна та Особлива частини : підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. - [2-е вид., переробл. і доповн.]. - Харків : Право, 2009. - 288 с.

46. Крутов В. В. Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва). Аналітична доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/740/>
47. Куцурубова-Шевченко Е.В. Правовая работа в деятельности высших учебных заведений на современном этапе / Е.В. Куцурубова-Шевченко // Вестник института экономических исследований. - 2016. - № 1. - С. 119-125.
48. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології / С. І. Лекарь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2012. – Вип. 1. – С. 3–16
49. Лекарь С.І. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави: адміністративно-правовий аспект / С.І. Лекарь // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2012. - № 4 (2). - С. 103 -111. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_4\(2\)16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_4(2)16)
50. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження / О.М. Литвак. - К.: Знання, 2010. -280 с.
51. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. / В. А. Ліпкан ; М-во освіти і науки України. - 2-е вид. - Київ : КНТ, 2009. - 576 с.
52. Любченко Д. І. Деякі теоретичні аспекти безпеки здійснення підприємницької діяльності України / Д. І. Любченко // Проблеми національної і міжнародної безпеки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2007 р.) / Київ. нац. ун-т внутрішніх справ ; редкол.: В. А. Ліпкан [та ін.]. - Київ, 2007. - С. 56-59.
53. Ляшенко І.О. Критерії безпеки комп'ютерних систем Міністерства оборони США «Помаранчева книга» /І.О. Ляшенко // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. -2011. - № 3(12). -С. 72-76.
54. Матвійчук Л. О. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття "економічна безпека підприємства" / Л. О. Матвійчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: Л. Г. Ліпич [та ін.]. - Луцьк, 2012. - № 5(230) : Економічні науки. - С. 50-54.

55. Методика розрахунку рівня безпеки підприємництва України. Затверджено Наказом Міністерства економіки 02.03. 2007 р. за № 60. - 6с. Додаток 1 - 7 с. Додаток 2 - 13 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.uazakon.com/documents/date 6s/pg gewqwi/index.htm](http://www.uazakon.com/documents/date%206s/pg%20gewqwi/index.htm)

56. Митний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

57. Митяй О.В. Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні: навч.-метод. посіб. / Уманський державний педагогічний університет; [уклад. О.В. Митяй]. - Умань: ПП Жовтий, 2013. - 128 с.

58. Мозол С.А. Загальна характеристика та види об'єктів кримінологічної безпеки / С.А. Мозол // Право і безпека, 2018. - №7. – С. 112-117

59. Неоподатковуваний мінімум - 2018, 2017 та раніше [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.buhoblik.org.ua/nalogi/nalogovoe-pravo/493-neopodatkovuvaniij-minimum-2013.html>

60. Несинова С.В. Проблеми юридичної діяльності як різновиду правової роботи в органах ДПС України / С.В. Несинова // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. - 2013. - № 1(4). - С. 15-22.

61. Низенко Е.І. Забезпечення інформаційної безпеки підприємництва: навч. посіб. / Е.І. Низенко, В.П. Калепяк. - К.: МАІП, 2006. -134 с.

62. Олійник О.Г. Інформаційна безпека США / О.Г. Олійник // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2012. - № 1(27). - С. 280-288.

63. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.gp.gov.ua/ ua/stat.html](http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html).

64. Пашков В. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях як навчальна дисципліна та складова господарсько-правової освіти

/ В. Пашков П Вісник Академії правових наук України. - 2010. - № 4(63). - С. 186-194.

65. Правова робота в Збройних Силах України : навчальний посібник / За заг. ред. В.І. Кириленка. - К. : РВЦ «Військовий інститут», 2010. - 408 с.

66. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-ХІІ [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

67. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України [Електронний ресурс] : Закон України від 12.01.2005 № 2322-ІУ. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2322-15>.

68. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : указ Президента України від 06.04.2011 № 383/2011 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383/2011> (дата звернення: 23.11.2017).

69. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-ІІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

70. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

71. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Верховна Рада України; Постанова від 16.01.1997 № 3/97-ВР [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>

72. Про Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємств та ознак дій з [...] Вищий арбітражний суд; Лист від 11.04.2001 № 01-8/451 [електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v_451800-01

73. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2000 № 2157-III. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

74. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

75. Про основи національної безпеки України: Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003 № 964-IV [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

76. Про Раду національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

77. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

78. Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб: Проект Закону №5738 від 01.07.2004 [електронний ресурс] – режим доступу:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5738&skl=5

79. Про стратегію національної безпеки України [електронний ресурс] – режим доступу: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

80. Світлична Ю.О. Фонові для злочинності явища як індикатор криміногенної обстановки в регіоні. / Ю.О. Світлична // Зб. тез Всеукр. наук.практ.конф.: Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2018. - 122 с.

81. Сергієнко В. В. Правове забезпечення безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні : навчальний посібник / В. В. Сергієнко, А. С. Пешкова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 140 с

82. Судакова О. І. Особливості державного регулювання безпеки здійснення підприємницької діяльності / О. І. Судакова // Вісник ПАДБА, 2013. - № 2. - С. 52-61.

83. Філоненко Г. Особливості виявлення ознак ухилення від сплати податку на прибуток / Г. Філоненко // Підприємництво, господарство і право. - 2013. - № 10. - С. 93-96.

84. Фінансова стабільність Фонду залежить від багатьох чинників // Офіційний вебпортал Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/artide?art_id=183464&cat_id=160146

85. Хоменко В. П. Гуманізація кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): вітчизняний та зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / В. П. Хоменко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2015. - № 1 (94). - С. 28-36.

86. Чабаненко С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному використанню коштів позабюджетних цільових фондів / С. Чабаненко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. - 2015. - № 4. - С. 166-174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/8-2015/chabanenko.pdf>

87. Череп А. В., та ін. Сутність безпеки здійснення підприємницької діяльності як складової частини діяльності підприємства та сучасні підходи до її трактування / А. В. Череп, О. В. Лясковець // Вісник Приазовського технічного університету, 2016. - №3. – С. 29-33

88. Шиманський Ф. В. та ін. Нормативно-правові засади забезпечення безпеки підприємництва суб'єктів господарювання / Ф. В. Шиманський, М. М. Кочевой // Вісник МАУП, 2016. - №2. – С. 34-41

89. Экономическая безопасность: теория, методология, практика / Под науч. ред. П.Г. Никитенко, В.Г. Булавко; Институт экономики НАН Беларуси. - Минск: Право и экономика, 2009. - 394 с.

90. Юридична служба на підприємстві, в установі, організації : практичний посібник. - К. : «Центр учбової літератури», 2013. - 274 с.
91. Яфонкін А.О. Напрями реалізації інформаційної безпеки України / А.О. Яфонкін. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nc.nusta.com.ua/Kyrsi%202009/tezi/images_tezi/S_6_Yafonkin.htm.
92. Яфонкін А.О. Окремі проблеми комерційної таємниці суб'єктів господарювання у договірних відносинах в Україні / А.О. Яфонкін, В. С. Климко. // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» - К. : НАУ, 2016. - № 4(41). - С. 123-131.
93. Яцкевич І. В. Фінанси : навч. посіб. / І. В. Яцкевич, О. В. Голинська. - Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. - 315 с.